

MEJRA SOFTIĆ
(Zenica)

PROBLEM DEFINIRANJA I UTVRĐIVANJE SPECIFIČNIH
OBILJEŽJA I ZNAČENJA NUNACIJE NA ORTOGRAFSKO-
FONOLOŠKOM I MORFOLOŠKOM NIVOU RIJEČI U
ARAPSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Uvodna riječ

Imajući u vidu značajna obilježja koja nunacija, kao dopunski *skriveni konsonant*, bilježi, počevši od ortografskog, preko fonetsko-fonološkog, morfološkog, pa do sintaksičkog nivoa riječi, ona se u arapskoj lingvistici opravdano smatra specifičnim obilježjem arapskog književnog jezika. Iz tog razloga, arapski lingvisti su vrlo studiozni u svojim interpretacijama nunacije, o čemu govori i postojanje zasebnih izdanja posvećenih značaju i problemima nunacije evidentiranih na spomenutim jezičkim nivoima. Što se, pak, tiče orijentalističke lingvističke literature aktuelne na bosanskom, srpskom i hrvatskom govornom području, a samim tim i nastave za nearape na istom području, primjetan je još uvijek tradicionalan način njezinih interpretacija koji je, nerijetko, u koliziji sa interpretacijama arapskih lingvista, s jedne strane, dok se s druge strane na određenim jezičkim nivoima zanemaruju neka određenja koja su vrlo bitna za ispravno razumijevanje i tumačenje nunacije. Kao primjer prvog mogu poslužiti vrlo sporne definicije u orijentalističkoj literaturi prema kojima se nunacija uglavnom tumači kao formalna oznaka nedeterminiranog imena ili kao padežni nastavak. Međutim, iako su u ovom pogledu i kod arapskih lingvista postojale određene neusaglašenosti, one su, i kod njih, kao takve već odavno neprihvatljive. Kao primjer drugog može poslužiti redovno izostajanje pojašnjenja razloga specifične ortografije nunacije, izostajanje naglašavanja uloge i značaja nunacije u kreiranju slogovne strukture i naglasaka riječi u arapskom književnom jeziku, kao i zanemarivanje značenja nunacije na morfološkom nivou riječi, a na temelju kojih arapski lingvisti definiraju i interpretiraju čak devet vrsta nunacije.

S obzirom na to da je nunacija vrlo frekventno i značajno razlikovno obilježje većine arapskih imena, smatramo neophodnim da bi ona, kada je riječ o nastavi arapskog jezika na ovim govornim područjima, trebala biti interpretirana na korektniji i sveobuhvatniji način, koji kod nastavnika ili učenika neće ostaviti dileme, barem kada su u pitanju prethodno spomenuti jezički aspekti. Zato ćemo u ovom radu nastojati ukazati na načine njezinih tumačenja kod poznatih klasičnih i savremenih arapskih lingvista, te se nadamo da će on biti od koristi i pomoći onima koji uče i onima koji poučavaju arapski jezik.

1. Etimologija termina “nunacija”

Termin *nunacija* stoji u neposrednoj vezi sa semantikom arapskog glagola *nawwana*, što znači *izgovoriti* (ili u metrici napisati) *konsonant nūn*. Arapski termin za nunaciju je *tanwīn*, a predstavlja infinitiv spomenutog glagola. Prema mišljenju arapskih gramatičara značenje koje implicira ovaj termin jest: “(...) sufigiranje konsonanta [ن] imenu”, ili, prema mišljenju Ibn Manzūra: “(...) izgovoriti ime s konsonantom [ن] ako je potpuno promjenljivo”.¹ U orijentalističkoj literaturi i nastavi za nearape na bosanskom, srpskom i hrvatskom govornom području ovaj izvorni arapski termin se često upotrebljava paralelno s terminom *nunacija*, a arapski lingvisti redovno ističu njegove druge terminološko-značenjske ekvivalente, kao što je npr. *taṣwīt*, što bi u slobodnijem prijevodu značilo (*konkretna*) *realizacija fonema*, ili *formiranje glasa*. Imajući u vidu činjenicu da je prisustvo nunacije pokazatelj potpune deklinacije imena, sljedeći terminološki ekvivalenti su *ṣarf*, u značenju *promjena, deklinacija*, što zagovaraju protagonisti Basrijske škole, poput Ibn Mālika koji, u pojašnjenju samog termina *ṣarf*, kaže da je to: “(...) nunacija koja označava da ime ima potpunu deklinaciju (...)”², ili *’iğrā* u istom značenju kod protagonista Kufijske škole.³ Budući da se nunacija, tj. konsonant [ن], ubraja u zvonke odnosno zvučne suglasnike i često se koristi u svrhu ostvarivanja rime i melodioznog čitanja, neki gramatičari je poistovjećuju i sa pojmom *tarnīm*.⁴

2. Definiranje nunacije

S obzirom na činjenicu da se u svojim definiranjima nunacije savremeni arapski lingvisti najprije pozivaju na njezine brojne, sa nekim manjim odsutapanjima, u suštini identične definicije još iz klasičnog perioda arapske gramatike, jasno je da je ona kao specifično obilježje arapskih imena još u proš-

¹ ‘Abd-ar-Rahmām ‘Ismā’īl, *‘Asrār wa mafāhīm daqīqa ḥawl zāhira al-tanwīn fī al-‘arabiyya*, Ġāmi‘a ‘Umm al-qurā, Mekka, 1985, 11.

² A. Ibn ‘Aqīl, *Šarḥ ibn ‘Aqīl ‘alā ‘Alfiyya Ibn Malik*, Dār at-turāt, al-Qāhira, III, 320.

³ ‘A. ‘Ismā’īl, *‘Asrār wa mafāhīm daqīqa ḥawl zāhira al-tanwīn*, 25-26; ‘A. Ḥasan, *An-naḥw al-wāfi*, Dār al-ma‘ārif, al-Qāhira, I, 26. Iz ovog razloga, ove dvije škole imaju i različitu terminologiju za potpuno promjenljiva imena, što je kod prvih *al-munṣarif*, a kod drugih *al-muğrā* i nepotpuno promjenljiva imena *gayr al-munṣarif*, odnosno *gayr al-muğrā*.

⁴ Vidjeti: ‘A. Ḥasan, I, op. cit., 26.

losti često bivala predmetom interesiranja brojnih arapskih jezikoslovaca. Ne osvrćući se na prirodu njezinog definiranja u orijentalističkoj i literaturi na bosanskom, srpskom i hrvatskom govornom području, koje se, uzevši u obzir brojna značenja nunacije, čini prilično uskim i uopćenim, ovdje ćemo ukazati na neke njezine poznatije definicije kod arapskih gramatičara koje se, posmatrano s fonetskog i ortografskog aspekta, čine najutemeljenijim.

Najčešće citirane definicije su one koje navodi Ibn Hišām koji nunaciju poima kao: “(...) dopunski konsonant [ح] bez vokala koji se sufigira, ali ne u svrhu naglašavanja, isticanja (...)”⁵, ili kao: “(...) [ح] bez vokala koji se sufigira u izgovoru, ne u pismu i ne za isticanje”.⁶

Također poznatu, ali nešto širu definiciju daje i ‘A. Ḥasan, koji kaže da je nunacija: “(...) dopunski konsonant [ح] bez vokala. Sufigira se imenima u izgovoru, ne u pismu i ne u pauzalnoj formi”.⁷

‘Abd-ar-Raḥmān ‘Ismā‘īl prenosi neke definicije i drugih poznatih gramatičara koji na isti način poimaju nunaciju, odnosno kao: “(...) sufigirani, konsonant [ح] bez vokala koji ima svoju realizaciju u vezanom govoru, ali ne u pismu i pauzalnoj formi”, ili kao: “(...) konsonant [ح] postojan samo u izgovoru koji ortografski biva nadoknađen udvostručavanjem vokala”.⁸

Nunacija je jedno od pet temeljnih formalnih razlikovnih obilježja imena u odnosu na druge dvije vrste riječi u arapskom jeziku.⁹ Poznato je, međutim, da se ona, uz ortografsku realizaciju konsonanta [ح] u poeziji i metrici, u posebne svrhe može upotrijebiti uz glagole i partikule, o čemu će biti govora u poglavlju o vrstama nunacije. To je ujedno i razlog zbog kojeg su definicije nunacije općenito postavljene na dva donekle različita nivoa.

Naime, definicije prema kojima se ona interpretira kao dopunski bezvokalni konsonant [ح] koji se sufigira, ali ne u svrhu emfaze, tj. naglašavanja izgovora, odnose se općenito na sve vrste nunacije, tj. na one koje su odlika imena i, u posebnim slučajevima, odlika glagola i partikula. Ako su proširene konstatacijom da se ovaj konsonant realizira samo u izgovoru, tada se ove definicije odnose samo na posebne vrste nunacije karakteristične za jednu vrstu riječi - imena. Međutim, bez obzira na to koje vrste riječi data definicija nuna-

⁵ I. Hišām, *Muḡnā al-labīb*, (Taḥqīq: Māzin-al-Mubārak, M. ‘Alī Ḥamd-Allah), Damask, 1992, 444.

⁶ I. Hišām, *‘Awdaḥ al-masālik ‘ilā ‘Alfiyya Ibn Malik*, Dār al-maktab al-‘arabī, Bayrūt, I, 21.

⁷ ‘A. Ḥasan, *al-Naḥw al-wāfī*, I 26.

⁸ Šire vidjeti: A. ‘Ismā‘īl, op. cit., 15-16.

⁹ Poznato je da se imena u arapskom jeziku od glagola i partikula razlikuju na osnovu nekoliko gramatičkih elemenata od kojih su najprepoznatljiviji mogućnost iskazivanja genitivnog padežnog nastavka, prisustvo nunacije, mogućnost imena da stoje u vokativu, da primaju određeni član i da u rečenici obavljaju funkciju subjekta. Detaljnije vidjeti: ‘As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luḡa al-‘arabiyya*, 9-12; ‘A. Ḥasan, op. cit., 25-31., ‘Aḥmad-al-Ḥamlāwī, *Šedā al-‘arf fī fann al-ṣarf*, Maktaba dār al-bayrūtī, 2000, 26.

cije obuhvata, bitno je da su one usaglašene i da ovakve njihove formulacije ustvari impliciraju i preciziraju sljedeće elemente ove jezičke pojave: konstatacija da se radi o sufigiranom bezvokalnom konsonantu koji se ne bilježi u pismu isključuje mogućnost njezinog miješanja ili poistovjećivanja npr. s istim konsonantom u riječima رَعِشَن , ضَيْفَن , قَطَن , صَالِحُونَ , يَكْتَبُونَ , يَعْمَلُونَ , رَسَن i sl. gdje je konsonant [ن] u prva dva primjera gramatički morfem koji se sufigira riječi u svrhu morfološko-paradigmatskih podešavanja sa drugim riječima, kao što je npr. جَعْفَرٌ - ضَيْفَن i sličan je korijenskom konsonantu; u sljedeća dva primjera dio je sufigiranog flektivnog afiksa, dok je u posljednja dva primjera korijenski konsonant.

U sva tri slučaja ovaj konsonant ima svoj vokal i realiziranu grafemsku oznaku. Konstatacija da nunacija ne stoji u svrhu naglašavanja isključuje mogućnost da, kada se npr. radi ostvarivanja rime nađe uz glagole, bude poistovjećena sa energetikom, odnosno glagolom kojem je u svrhu pojačanja glagolske radnje sufigiran bezvokalni konsonant [ن], tzv. *an-nūn al-ḥafīfa*, dok je konstatacija da je ovaj konsonant postojan samo u vezanom govoru važeća samo ako ime nije determinirano članom ili aneksijom.

Bitno je ukazati i na činjenicu da većina arapskih gramatičara, i pored postojećih definicija, pod *nunacijom*, tj. *tanwīnom*, prvenstveno podrazumijevaju jednu vrstu, i to *nunaciju tropadežnih imena* (*tanwīn al-tamkīn*) s obzirom na njihove tvrdnje da: “(...) kada kažeš *nunacija*, tada se misli na nunaciju tropadežnih imena, a ako se misli na neku drugu vrstu nunacije, naglasi se pa se kaže *nunacija neodređenosti*, *nunacija suprotnosti*, *nunacija zamjene*”.¹⁰

Ovakav stav se argumentira činjenicom da je ova vrsta nunacije karakteristika najvećeg broja imena arapskog jezika, te da je stvarni smisao ili značenje nunacije u oznaci potpune deklinacije, dok je u ostalim vrstama njezino značenje figurativno ili metaforičko. Iz tog razloga, nunacija tropadežnih imena se smatra prioritetom i osnovnom vrstom, a sve druge vrste nunacije sporednim, te ih mnogi gramatičari nerijetko zanemaruju i poistovjećuju sa nunacijom tropadežnih imena.¹¹

Posmatrano s aspekta njezinih stvarnih, prvenstveno fonetskih, a onda i formalnih obilježja, činjenice da je jedno od formalnih razlikovnih obilježja kategorije imena, te na osnovu prethodnih, jezički utemeljenih stavova arapskih gramatičara, mišljenja smo da bi definicija nunacije najprimjerenija za nastavu na spomenutim jezičkim područjima i za gramatike arapskog jezika za nearape, a koja istovremeno implicira njezine najrelevantnije osobine, trebala biti formulirana na sljedeći način: *nunacija podrazumijeva bezvokalni*

¹⁰ ‘Iwad-al-Mursā Gahāwī, *Zāhira al-tanwīn fī al-luġa al-‘arabiyya*, Dār ar-rifā‘ ī, Rijad, 1982, 11; ‘A. Ḥasan, op. cit., I, 32.

¹¹ A. ‘Ismā‘ īl, op. cit., 20-21.

konsonant [ن] koji se u svojstvu gramatičkog morfema (flektivnog afiksa)¹² u izgovoru sufigira potpuno promjenljivim imenima.

U orijentalističkoj literaturi i u nastavi na spomenutim govornim područjima o nunaciji se govori vrlo sažeto, i to samo u domenu pravopisnih znakova arapskog grafijskog sistema. Pritom se ona također poima kao konsonant [ن], odnosno kao zajednički dio jednog broja sufiksa koji se “u određenim slučajevima” dodaju imenima.¹³ Ovakva definicija koja, barem donekle, korespondira s prethodno spomenutim definicijama najčešće je popraćena i konstatacijom da je nunacija *oznaka kategorije neodređenosti* arapskih imena, što bi, dakle, trebalo da bude direktan pokazatelj njezine semantike. Mišljenja smo da se ovakvo viđenje nunacije u ovoj vrsti literature već odomaćilo, te da je ona postala i prepoznatljiva po ovom, uvjetno rečeno, *značenju neodređenosti*, čija korektnost, i pored vrlo jasnih primjera u kojima je ono neprihvatljivo, od strane arabista lingvista nije bila isproblematizirana.

Međutim, mora se napomenuti da ni kod arapskih gramatičara u ovom pogledu ne postoje potpuno usaglašeni stavovi, te su pojedinačne ocjene nunacije kao formalne oznake nedeterminiranog imena tema njihovih vrlo žustrih rasprava i međusobnih oponiranja. Jedan od poznatijih zagovornika ovakvog viđenja nunacije je 'Ibrāhīm Muṣṭafā, autor poznatog gramatičkog djela *'Ihyā' al-naḥw* (štampano u Kairu 1959. godine), na čije se mišljenje, kao neispravno, u svojim kritikama poziva većina savremenih arapskih gramatičara. Prema njihovim navodima, on smatra da je značenje bilo koje vrste nunacije vrlo jasno, “(...)”, a to je oznaka kategorije neodređenosti (...), ističući da su Arapi za kategoriju određenosti odredili česticu “*al*” koja se prefigira imenu, a za neodređenost oznaku koja se sufigira imenu, što je nunacija.¹⁴

¹² Kao gramatički morfem (derivacioni ili flektivni afiks), tj. jedan od *ḥurūf al-ziyāda*, konsonant [ن] se dodaje radi realizacije sljedećih značenja: kao prefiks za oznaku subjekta u prvom licu množine glagola u prezentu, odnosno kao jedan od prezentskih prefiksa (*ḥurūf al-muḍāri'a*) objedinjenih u formi أنبت npr. نقول , نسترد , i sl.; kao infiks za oznaku refleksivnosti glagolske radnje npr. انقطع , ينسأل , مندفع ; kao sufiks za oznaku energetika (يضرين) (sigurno će tući), هل تسمحن (da li sigurno dozvoljavaš?), لا تحمنن (nikako ne hvali); za zaštitu izgovora (نن al-wiqāya) أكرمتني (počastio me je), عني , إني ; za oznaku nunacije imena جمال (ḡamālun), بقلم (qalamin); za oznaku indikativa u dualu drugog i trećeg lica muškog i ženskog roda npr. ندرسان/ يدرسان (vas dvoica, vas dvije studirate/njih dvoica njih dvije studiraju), pluralu drugog i trećeg lica muškog roda, npr. تعلمون/ تعلمون , te singularu drugog lica ženskog roda, npr. تتجبن , a ovi glagolski oblici poznati su pod nazivom *al-'af'āl al-ḥamsa*; kao dio sufiksa za oznaku duala imena oba roda i pravilnog plurala muškog roda. Vidjeti: Š. Salīm-al-Fāhīrī, *'Ilm al-taṣrif al-'arabī*, 81.

¹³ T. Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta – Ljiljan, Sarajevo, 1998, 52; W. Wright, *A grammar of the Arabic language translated from the German of Caspary*, Librairie du Liban, Beirut, 1974, 12; Arne A. Ambros, *Einführung in die moderne arabische Schriftsprache*, Max Hueber Verlag, München, 1969, 48.

¹⁴ Vidjeti navode: 'I. Al-Mursā Ġahāwī, *Zāhira al-tanwīn fī al-luḡa al-'arabiyya*, 91-93; A. 'Ismā' il, op. cit., 32-37; 'I. 'Anīs, *Asrār al-luḡa*, Maktaba al-'anḡlū al-mišriyya, al-Qāhira, 1978, 358.

Ovakvo mišljenje se smatra neprihvatljivim, naročito kada je u pitanju njegova elaboracija nunacije vlastitih imena gdje nije mogao primijeniti svoje prethodno pravilo o značenju nunacije. Iz tog razloga, on smatra da vlastita imena, budući da su semantički determinirana, u osnovi ne trebaju imati nunaciju, te čitaocu preporučuje da ih tako i ne izgovaraju, uz napomenu da nunacija može biti dopuštena samo ako se u posebnim slučajevima želi ukazati na nedeterminiranost nekog od njih.¹⁵

Većina arapskih gramatičara nunaciju ne poimaju na ovakav način, odnosno ne smatraju da je njezino prisustvo primarni element u određenju determinacije nekog imena. Razlog tome je što, i pored činjenice da je nunacija formalna karakteristika najvećeg broja općih imenica, pridjeva, brojeva i nekih zamjenica, ipak postoji nekoliko vrlo jasnih ograničavajućih faktora u njezinom isključivom poimanju kao oznake neodređenog vida imena. Na prvom mjestu se nalazi veliki broj vlastitih imenica koje bilježe nunaciju, npr. مُحَمَّدٌ، فيصلٌ، فاضلٌ، عمروٌ، محمودٌ، صالحٌ، čija je determiniranost, usprkos njezinom prisustvu, neupitna. Tu su također i imenice, pridjevi i neki brojevi koji se mijenjaju prema nepotpunoj deklinaciji, odnosno nemaju oznaku nunacije, ali se, zbog toga, ne smatraju determiniranim, npr. أُسُوْدٌ، مدارسٌ، صحراءٌ، بَعْضَاءٌ، أسودٌ، مدارسٌ، صحراءٌ، بَعْضَاءٌ، مَثْنَى، دنيا، بشرى، ذَكَرَى، جملاءٌ، عَطْشَانٌ، جَمَلَاءٌ، čija deklinacija je virtuelna (*al-'i'rāb al-taqdīrī*), zatim neke nepromjenljive riječi, kao što su složeni brojevi od jedanaest do devetnaest, npr. خَمْسَةَ عَشَرَ، te distributivne brojeve, npr. مَوْحَدٌ و مَثْنَى أَوْ ثَلَاثٌ، također ne možemo smatrati determiniranim samo zato što ne postoji oznaka nunacije.

U prilog tvrdnji da se nunacija ne bi trebala smatrati prioritetnom oznakom nedeterminiranog imena svakako ide i činjenica da arapski lingvisti osnovno obilježje, na temelju kojeg se nedeterminirano ime i raspoznaje, ne vide u prisustvu nunacije, nego prvenstveno u mogućnosti takvog imena da bude formalno determinirano, određenim članom ili aneksijom, aludirajući prije svega na imena općeg značenja.¹⁶

Prema istim izvorima, nedeterminirano ime je i ono koje po svojoj prirodi ne može primiti određeni član, ali koje može biti zamijenjeno riječju istog značenja koja inače prima ovaj član. Takva je npr. imenica ذُو koja uvijek stoji kao prvi član aneksije, npr. ذُو مَالٍ، jer može biti zamijenjena riječju صاحب، tj. صاحب مَالٍ، koja izolirana može stojati sa određenim članom. Takva je i riječ أحد kada stoji u odričnoj rečenici – ما في البيت أحد – (*U kući nema nikoga*) jer može biti zamijenjena riječju إنسان koja prima određeni član; odnosno zamjenice ما i من kada se mogu zamijeniti imenicama إنسان، npr. مررت بمن مُعْجِبٍ، ..., odnosno إنسان معجب لك (Prošao sam pored nekog ko ti se sviđa), tj. لعبتُ بما مفيد لي (Igrao sam se s nečim što mi je od koristi), tj. شَيْءٍ

¹⁵ 'I. Al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 92.

¹⁶ 'A. Ḥasan, op. cit., I, 189; Ibn 'Aqīl, *Šarḥ*, I, 86.

com شبيئ npr. لعبتُ بما مفيد لي (*Igrao sam se s nečim što mi je od koristi*), tj. ...
 بشبيئ مفيد لي¹⁷

Imajući u vidu ove ograničavajuće faktore i izdefinirana značenja nunacije, većina gramatičara zastupa mišljenje da je ona oznaka kategorije neodređenosti samo u jednom slučaju, i to kada se sufigira tačno određenim imenima kao što su neke vlastite imenice, glagolske imenice i neke onomatopeje koje njezinim elidiranjem ponovo postaju determinirane. U tom slučaju radi se o posebnoj vrsti nunacije, tj. *nunaciji nedeterminiranog imena*, dok je nunacija koja se u nastavi arapskog jezika za nearape najčešće interpretira kao oznaka nedeterminiranog imena ustvari nunacija tropadežnih imena, o čemu ćemo govoriti nešto kasnije.

Na osnovu prethodnog izlaganja i u cilju što korektnije prezentacije i poimanja ove tematske cjeline u nastavi, smatramo da je najispravniji način definiranja nunacije ograničavanje na fonetska i ortografska obilježja koja je prate, a o tome šta ona označava treba govoriti u okviru zasebne cjeline koja se tiče svih vrsta nunacije utemeljenih na njezinim različitim morfološkim funkcijama i značenjima.

3. Ortografska svojstva nunacije

Iako se najčešće svrstava u zasebne *znakove* grafijskog sistema, nunacija se smatra specifičnim obilježjem arapskog književnog jezika. Osnovu za ovakve tvrdnje nalazimo u činjenici da ona, kao jedan *znak* koji se u pismu najčešće i ne bilježi, ima različite gramatičke namjene (značenja), a naročito u činjenici što je to jedini slučaj kada vrlo jasna fonetska realizacija jednog konsonanta u vezanom govoru nije u pismu popraćena i konkretnim grafemom, odnosno slovnom oznakom.

Pojava prvih ortografskih obilježja nunacije seže u prvo stoljeće po Hidžri (kraj sedmog st.n.e.) i rezultat je nastojanja Arapa da uvođenjem posebnih oznaka za vokale i padežne nastavke, koji se do tada nisu bilježili u pismu, pokušaju sačuvati izvorni, književni arapski jezik od mnogih nepravilnosti i grešaka koje su se u izgovoru počele javljati kao posljedica njihovog miješanja sa drugim dijalektima i jezicima. Pogrešna čitanja, vezano za vokalski raspored unutar jedne riječi, miješanje i neprepoznavanje padežnih nastavaka nužno su vodili ka pogrešnim interpretacijama i značenjima, što je naročito bilo nedopustivo u tumačenju kur'anskih ajeta.

Arapski gramatičari smatraju da je prve ortografske oznake za kratke vokale i nunaciju uveo 'Abū al-'Aswad al-Du'alī. On je u tu svrhu, po uzoru na sirski jezik, uzeo tačke koje su najčešće bile crvene boje. Smatra se da je kao kriterij za razlikovanje i obilježavanje vokala u pismu poslužila jačina glasa pri njihovom izgovoru, tako da je vokal [a], kao jak vokal, označavan

¹⁷ Ibn Hišām, I, op. cit., 44; 'A. Ḥasan, I, op. cit., 189-190.

jednom tačkom iznad konsonanta; vokal [u], kao vokal srednje jačine, obilježavan je tačkom u samom konsonantu ili ispred njega; vokal [i], kao slabi vokal, obilježavan je tačkom ispod konsonanta, dok su za oznaku nunacije korištene dvije isto pozicionirane tačke.¹⁸ Ova pozicioniranost bila je uvjetovana sintaksičkom funkcijom riječi koja diktira i njezin padežni nastavak, što znači da su se one bilježile ispred konsonanta ako je riječ bila u nominativu, iznad konsonanta ako je bila u akuzativu, a ispod njega ako bi bila u genitivu.

Reorganizacijom prvenstveno arapskog vokalskog sistema u drugom stoljeću po Hidžri, al-Ḥalīl Ibn Aḥmad je ove tačke zamijenio posebnim oznakama koje su se zadržale sve do danas, a odgovaraju umanjanim formama slabih konsonanta [ʿ, ʾ, ʰ], tj. [a] (◌َ), [u] (◌ُ), [i] (◌ِ). Vjerovatno rukovodeći se metodom koji je u obilježavanju nunacije upotrijebio i njegov prethodnik, al-Ḥalīl je, slijedeći utvrđeni redosljed prioriteta vokala, u ovu svrhu samo udvostručio oznake za vokale, dvije *fatḥe*, dvije *damme*, dvije *kasre*, i tako dobio postojeće grafemske oznake nunacije: َ ◌ ◌ ◌ ◌ [- *an*, - *un*, - *in*].

Prvi vokal ovih oznaka tumači se kao flektivni padežni nastavak uvjetovan vrstom agensa, dok je drugi vokal zamjena za nunaciju, odnosno bezvokalni konsonant [n], koji bi, shodno svojoj vrlo jasnoj fonetskoj realizaciji, u osnovi trebalo da ima i odgovarajuću grafemsku oznaku. Međutim, iz nekoliko jezički opravdanih razloga, u pismu je došlo do reduciranja slovne oznake nunacije i njezine kompenzacije udvostručavanjem oznaka za vokale. Jedan od razloga je činjenica da nunacija, kao afiks ili dopunski konsonant sa određenim značenjem, nije postojana u riječi, odnosno podložna je vrlo čestim elidiranjima, što bi, u slučaju da se bilježi slovnom oznakom, dovelo do brojnih nedoumica. Također se smatra da se elidira iz pisma: "(...) zato što se elidira u pauzalnoj formi na kojoj je pismo i utemeljeno, jer sve ono što se elidira u pauzi elidira se i iz pisma, a sve što se u pauzi sufigira postojano je i u pismu (...)"¹⁹.

Nastojanje da se izbjegne miješanje nunacije sa istim konsonantom koji se u riječi pojavljuje kao krajnji korijenski konsonant (... مسكين، لعن، بطن،) ili

¹⁸ Prema predanju, kada je u svrhu ujednačenih recitiranja Kur'ana, u njegov tekst želio unijeti ove oznake za vokale i nunaciju, za koje se smatra da su, kao i dijakritičke tačke, nastale po uzoru na sirska pismo, 'Abū al-'Aswad al-Du'alī je svom pisaru dao sljedeće upute: "Kada vidiš da kod izgovora konsonanta raširim usta, napiši tačku iznad njega, kada usta skupim, tačku napiši ispred njega, a ako ih razvučem napiši je ispod slova. Ako odmah čuješ konsonant [n], umjesto jedne tačke upiši dvije", uz napomenu da se izgovor ovog konsonanta, kada se javlja nazalna rezonancija, kod Arapa označava terminom *al-ḡunna*. Šire o ovome vidjeti: Aḥmad Muḥtār 'Umar, *al-Baḥṭ al-luḡawī 'inda al-'Arab*, Kuliyya al-'ādāb, Kairo, 1976, 61; 'Iwaḍ-al-Mursā Ḡahāwī, op. cit., 80; T. Muftić, *Arapsko pismo*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1982, 77.

¹⁹ 'Abd-ar-Raḥmān 'Ismā'īl, op.cit.,43. Primjer konsonanta koji se formalno sufigira i izgovara u pauzalnoj formi, dok u vezanom govoru biva fonetski elidiran jest *hā' al-sakt* - pauzalno "h" ili "h" u stanki. O slučajevima obaveznog i dopuštenog sufigiranja ovog konsonanta vidjeti: A. Bedī' Ya'qūb, *al-Marḡi' fī al-'imlā'*, Ġurūs burs, Ṭarabulus, 1994, 269, a šire o pauzalnoj formi vidjeti: 'I. 'Anīs, *Min 'asrār al-luḡa*, Maktaba al-'anḡlū al-mišriyya, al-Qāhira, 220-336.

kao gramatički morfem koji se u različite svrhe sufigira riječi, o čemu je prethodno bilo riječi, najčešće se spominje kao razlog elidiranja nunacije iz pisma. Ako imamo na umu da je ona vrlo frekventno obilježje arapskih imena, što bi izraženo slovnom oznakom značilo i učestalo pojavljivanje konsonanta [ح], mišljenja smo da je elidiranje nunacije proisteklo i iz čisto praktičnih razloga, odnosno razloga jezičke ekonomičnosti.

Čest je predmet rasprava i pitanje zašto je u svrhu oznake tropadežne deklinacije, ili u svrhu nekih drugih značenja koja ima nunacija, uzet konsonant [ح], a ne neki drugi. Prema navodima Ġahāwiya, stav klasičnih gramatičara je da je to iz razloga što je ovaj konsonant po svojim fonetskim osobinama sličan slabim konsonantima - *ḥurūf al-‘illa* [ء، و، ي]. Ta sličnost ogleda se u načinu njegove artikulacije, koju karakterizira slobodan prolaz zračne struje kojoj oslanjanje vrha jezika na osnovicu gornjih sjekutića stvara potpunu prepreku i preusmjerava je prema nosnoj šupljini kroz koju se neometano oslobađa. Zbog toga ovaj konsonant oni smatraju *slabim* ili *skrivanim* (*ḥafīf*) i svrstavaju ga u posebnu grupu konsonanata koji su zbog slične artikulacije u arapskom jeziku objedinjeni terminom *‘ašbāh al-ḥarakāt*.²⁰ S druge strane, sličnost sa slabim konsonantima ogleda se i u činjenici da pripadaju istoj grupi gramatičkih morfema, koji, u zavisnosti od značenja koje se želi postići, u riječi mogu biti različito pozicionirani.

Kada se, pak, postavlja pitanje zašto neki od spomenutih slabih konsonanata, čija upotreba inače prednjači kada je riječ o morfološko-semantičkim preoblikama riječi, nije mogao biti upotrijebljen u ovu svrhu, prevladava mišljenje da je to prvenstveno iz razloga fonetske prirode jer bi se on, kao slabi glas, mijenjao i prilagođavao utjecaju prethodnog vokala, što bi imalo za posljednicu miješanje između nekih imenskih oblika, kao i miješanje imenskih sa sličnim glagolskim oblicima.²¹

Iako ovakva razmišljanja mogu imati svoja jezička utemeljenja i moguća opravdanja, savremeni gramatičari ih svrstavaju u domen samo pojedinačnih pretpostavki smatrajući da je stvarni razlog *govor prvobitnih Arapa* koji su u iste svrhe upotrebljavali ovaj konsonant.²² On je, dakle, dio arapskog jezičkog naslijeđa koje ne mora u svakom svom segmentu biti podvedeno pod stroge okvire jezičkih pravila, odnosno lingvistički strogo opravdano, te se,

²⁰ K. Bišr, *‘Ilm al-luġa al-‘āmm*, Dār al-ma‘ārif, Mišr, 1975, 131.

Naime, ovdje je riječ o *sonantima* [ح] [م] [ن] [ج] (uz napomenu da se u njih ubrajaju i poluvokali ili diftonzi [و] i [ي]) koji se artikuliraju stvaranjem polupregrade na određenom mjestu u usnoj duplji [ج] [ح], koja podrazumijeva i poluotvor kroz koji prolazi fonaciona struja, ili stvaranjem potpune pregrade [ح] [م] koja zračnu struju iz pluća usmjerava prema nosnoj šupljini omogućavajući joj tako slobodan prolaz. Budući da je neometan prolaz zračne struje karakteristika artikulacije vokala ili poluvokala, smatra se da su sonanti prema svojim artikulacionim osobinama njima slični, na što su arapski gramatičari kroz ovaj termin direktno i ukazali.

²¹ Vidjeti: ‘Iwaḍ al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 13, gdje se poziva na mišljenje Ibn al-Anbarīya, koji je živio i umro u Bagradu 577. h. god.

²² Ibid., 14.

zbog toga, traganje za hipotetičkim razlozima izbora upravo ovog konsonanta donekle može smatrati i suvišnim.

U ovom kontekstu smatramo interesantnim ukazati i na postojanje mišljenja nekih orijentalista da je ovaj konsonant postao od finalnog prasemitskog konsonanta [ʕ], te da su padežni nastavci *-un*, *-in*, *-an* nastali prema nastavcima *-um*, *-im*, *-em* iz babilonskog jezika.²³ Drugi, pak, smatraju da on vodi porijeklo od istog konsonanta iz akadskog i sabejskog jezika koji se sačuvao u zamjeničkim oblicima هم، أنتم، كم. Međutim, iako smatraju tačnim da je konsonant [ʕ] u starom južnoarabljskom i akadskom jeziku služio u svrhu oznake nedeterminiranog imena, što se označava kao *tamyīm*, arapski lingvisti su mišljenja da ovaj konsonant ne bi trebalo miješati sa pojavom nunacije u arapskom jeziku, te da bi ih trebalo posmatrati kao zasebne jezičke specifikume.²⁴

Ortografska specifičnost nunacije arapskog književnog jezika ogleda se, dakle, u činjenici da se ovaj konsonant, prema pravilima, u vezanom govoru izgovara, ali se iz navedenih razloga u pismu elidira i nadoknađuje vokalom koji je identičan finalnom vokalu riječi, od čega se odstupa samo u metriki kada se za obilježavanje pjesničkih stopa (*tafā'īl*) bilježi njegova slovna oznaka, npr. محمّدن، ديئن، شاهذن.

Druga specifičnost nunacije jest da se ona poput drugih pravopisnih znakova arapskog jezika, kao što su oznake za kratke vokale, *sukūn* i *tašdīd*, u nevokaliziranom tekstu uopće ne bilježi. Međutim, ako je tekst vokaliziran, tada nunacija, kao što je već spomenuto, bilježi tri moguća pojavna oblika, što zavisi od sintaksičke funkcije imena čije je ona obilježje. Dakle, poznato je da nunacija, ako se ime mijenja prema tropadežnoj deklinaciji, za nominativ bilježi oznaku *-un*, za genitiv bilježi oznaku *-in*, a za akuzativ oznaku *-an*, koja je, najčešće, praćena oznakom za 'alif: ا، tj. ... زَيْدًا، بنتًا، قَمْرًا، koji, za razliku od prve dvije oznake nunacije, svoju ortografsku oznaku zadržava i u nevokaliziranom tekstu, npr. زار زيدا (*Posjetio je Zejda*), سأل بنتا (*Upitao je jednu kćerku*).

Pitanje na koje su još arapski klasični gramatičari nastojali dati logičan i jezički utemeljen odgovor jeste zašto se u ovom padežu uz nunaciju bilježi 'alif. Interesantno je da u ovom smislu savremeni gramatičari, makar se radilo i o pravopisima koji uglavnom upućuju na neophodnost njegovog bilježenja i slučajeve odstupanja od ovog pravila, ovakvo pitanje ili ne pokreću ili ostaju u domenu razmišljanja klasičnih gramatičara koja su prilično neujednačena.²⁵ Ono u čemu se oni slažu jeste generalna ocjena ovog 'alifa kao zamjene za nunaciju ('iwaḍ min al-tanwīn), "(...) što je pravilo arapskog jezika koje se u

²³ Vidjeti: T. Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, 124.

²⁴ Vidjeti: 'Iwaḍ-al-Mursā Ġahāwī, op.cit., 26.

²⁵ Uporediti: 'Abd al-Raḥmān 'Ismā' īl, op. cit., 43-45; al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 64-66; 'A. Ḥasan, op. cit., I, 43. te pravopise A. Bedī' Ya'qūb, *al-Marḡi' fī al-'imlā'*, Ġurūs burs, Tarābulus, 1994, 85-86 i 'U. Fārūq al-Ṭabba', *al-Wasīṭ fī qawā'id al-'imlā'*, Maktaba al-ma'ārif, Bayrūt, 1993, 79-81.

pauzalnoj formi primjenjuje za ime u akuzativu koje stoji sa nunacijom (...),²⁶ ili prema drugim izvorima: “’*alif* (...) je zamjena za nunaciju u akuzativu (...), Arapi u pauzalnoj formi elidiraju nunaciju i zamjenjuju je ’*alifom*.”²⁷

Mišljenja su oprečna kada se želi ukazati na razloge zamjene nunacije ’*alifom* u pauzi. Neki gramatičari smatraju da do zamjene dolazi iz fonetskih razloga jer su ova dva konsonanta bliski po načinu svoje artikulacije, odnosno smatra se da je nazalna rezonancija, kao obilježje nunacije, po svom kvalitetu bliska mekoći (*līn*) artikulacije ’*alifa*. Prema Šibawayhu, do ove zamjene dolazi da bi se ukazalo na razliku između nunacije i istog konsonanta koji se u riječi javlja kao korijenski konsonant ili derivacioni afiks, a ne kao oznaka tropadežne deklinacije.²⁸

Dakle, prethodni navodi upućuju na zaključak da bi pojavu ovog ’*alifa* etimološki trebalo prvenstveno vezati za pravila pauzalne forme arapskog književnog jezika, gdje se on, za razliku od nominativa i genitiva kada se nunacija, kao flektivni nastavak, potpuno reducira, izgovara kao dugi vokal [*ā*], npr. هذا زيد (Ovo je Zejd), مررت بزید (Prošao sam pored Zejda) i رأيت زيدا (Vidio sam Zejda).²⁹ Imamo li na umu njegovo formalno elidiranje kada se ime na neki način determinira, kao jedino logično konkretno pojašnjenje pojave ’*alifa* u pauzalnoj formi jeste nastojanje da se ukaže na dvije stvari: a) da ime u osnovi stoji sa nunacijom, tj. da ima tropadežnu deklinaciju; b) pokazatelj je padeža datog imena, premda se on prvenstveno određuje na osnovu sintaksičke funkcije imena pa tek onda na osnovu vokalskog ili konsonantskog padežnog nastavka.

Poimanje ’*alifa* kao zamjene za nunaciju u pauzalnoj formi ipak dovodi u dilemu razumijevanje njegovog redovnog prisustva u kontekstnoj formi gdje pored *tanvina fatḥi* (kada se, dakle, druga *fatḥa* već interpretira kao zamjena za nunaciju, tj. konsonant [ن]) nije potreban nikakav dodatni pokazatelj njezinog prisustva. U ovom kontekstu, on se u orijentalističkoj literaturi najčešće artikuli- ra kao nosilac *tanvina fatḥi*, što, prema mišljenju arapskih lingvista, ne bi trebalo biti suština njegovog postojanja u ovom padežu. Međutim, ako se prisjetimo njihovog prethodno spomenutog stava o utemeljenju arapskog pisma na pauzalnoj formi, te da je sve ono što se sufigira u ovoj formi postojano i u pismu, tada ovakva ortografija nunacije u akuzativu ima svoju opravdanost.

²⁶ ‘Abd al-Raḥmān ‘Ismā‘īl, op. cit., 43.

²⁷ Fārūq al-Ṭabba‘, *al-Wasīfī qawā‘id al-‘imlā’ wa al-‘inšā’*, 81.

²⁸ Vidjeti: al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 64

²⁹ Isti je slučaj i sa nepromjenljivim imenima tipa *ويها* koji se u pauzi izgovaraju dugo, tj. *ويها*. Prema navodima Ġahāwīya, ovaj vid pauzalne forme u arapskom jeziku je najzastupljeniji sa izuzetkom malog broja dijalekata za koja je karakteristična i pauza u kojoj se u svim padežima elidiraju flektivni padežni nastavci, tj. posljednji konsonant se, bez obzira na padež, izgovara sa *sukūnom*, npr. سألت رجلاً ، مررت برجلٍ ، جاء رجلاً (Došao je čovjek, prošao sam pored čovjeka, pita- o sam čovjeka), (ibid., 65-66).

Što se tiče uloge ovog 'alifa u kontekstnoj formi s jezičkog aspekta, mišljenja smo da on prvenstveno služi kao pokazatelj načina čitanja ovog padeža kada ime stoji u pauzalnoj formi, a zatim i kao pokazatelj vrste deklinacije imena, što se, dakle, do izvjesne mjere podudara sa njegovom ulogom u pauzi.

Ovakva ortografija nunacije zavisi prije svega o vrsti krajnjeg konsonanta riječi. Shodno tome, 'alif imena u akuzativu s potpunom deklinacijom se ne bilježi u slučajevima ako je krajnji konsonant imena tzv. *al-tā' al-marbūta*, odnosno *kratko* ili *okruglo tā'*; ako je krajnji konsonant imena 'alif *maqšūra*, tj. *kratki* 'alif nastao iz konsonanta [ي] kada se *tanvīn fatḥi* piše iznad konsonanta koji mu prethodi. Međutim, *tanvīn fatḥi* obavezno je praćen 'alifom ako je [و] treći konsonant koji se, usljed fonetskih promjena, pretvorio u tzv. 'alif *mamdūda*, npr. *عَصًا*, *حَبًا* i sl. U oba slučaja riječ je o imenima koja imaju *virtuelnu* ili *skrivenu deklinaciju* (*al-'i'rāb al-taqdīrī*) koja svoja formalna obilježja poprima kada ime npr. stoji u obliku dvojine ili množine.³⁰ 'Alif se također ne bilježi ako je krajnji konsonant imena *rastavno hemze* kojemu prethodi 'alif, ili ako se samo *hemze*, zbog *fatḥe* koja mu prethodi, piše iznad 'alifa kada se *tanvīn fatḥi* bilježi iznad ovog konsonanta, npr. *سَمَاءٌ*, *أَجْزَاءٌ*, *مَلْجَأٌ*, *خَطَأٌ* i sl.

Dvojni ortografiju nunacije, odnosno mogućnost grafemske realizacije konsonanta [ن] i njegovu nadoknadu udvostručavanjem vokala, u arapskom književnom jeziku bilježe izrazi *كَأَيِّ (كَأَيْنِ)* i *إِذَا (إِذْنِ)*.

Što se tiče ortografije prvog, tu su evidentne određene neusaglašenosti. Naime, shodno normama arapskog pravopisa, pravilo je da se ovaj izraz piše s konsonantom [ن] kada uvodi glagol u zavisnom načinu, npr. *سَأَزُورُكَ - إِذْنٌ* (*Posjetit ću te. – Dočekat ću te na najljepši način*), ili *... (إِنْ زَرْتَنِي إِذْنٌ أَسْتَقْبِلُكَ (أَنْ زَرْتَنِي إِذْنٌ أَسْتَقْبِلُكَ) (... Počastit ću te)*, pri čemu on implicira značenja *إِنْ زَرْتَنِي إِذْنٌ أَسْتَقْبِلُكَ* i *إِنْ زَرْتَنِي إِذْنٌ أَسْتَقْبِلُكَ*.³¹

Piše se sa 'alifom kada ne uvodi zavisni način ili kada poslije njega ne slijedi indikativ, što ilustriraju primjeri tipa *إِنْ تُسْرِفَ فِي التَّسَامُحِ، إِذَا تُنْهَمَ بِالضَّعْفِ* (*Ako si previše popustljiv, posumnjaju da si slab*), ili *أَنْتَ دَفَعْتَنِي إِلَى هَذَا الْعَمَلِ، فَأَنَا، إِذَا، غَيْرَ مَلُومٍ* (*Ti si me prisilio na ovaj čin, zato ja, dakle, nisam ni ukoren*).³²

³⁰ U literaturi se napominje da protagonisti Kufijske škole dopuštaju da se ime čiji je krajnji konsonant [و] piše i sa *kratkim 'alifom*, npr. *حَجَّى*, *عَصَى* i sl., kao i da postoje oni koji krajnji 'alif pišu samo kao dugi bez obzira na to da li je postao od konsonanta [و] ili [ي]. Vidjeti: 'A. Ḥasan, I, op. cit., 171. i 'U. Fārūq al-Ṭabba', op. cit., 71.

³¹ Potrebno je naglasiti da su uvjeti pod kojima čestica *إِذْنٌ* uvodi zavisni način sljedeći: da označava, tj. direktno uvodi apodozu ili glavnu rečenicu, odnosno ono što stoji umjesto nje; da je vrijeme koje ona uvodi pravi futur; da je u direktnoj vezi sa glagolom koji slijedi poslije nje, pri čemu se dopušta njihovo razdvajanje samo ako je riječ o vokativu ili čestici za negaciju (*lā al-nāfiyya*), te da stoji na početku iskaza, što se može ilustrirati primjerom *إِذْنٌ تَصِلُ إِلَى - أَعْمَلُ لَيْلَ نَهَارٍ* (*Radim dan-noć. Stoga ćeš ostvariti svoj cilj*). Vidjeti Ibn Hišam, *Muḡnā al-labīb*, 30-32; 'Abū-al-Ḥasan 'Alī ibn 'Isā-ar-Rumānī-an-Naḥwī, *Kitāb ma'ānī al-ḥurūf*, Dār naḥḍa Mišr, Kairo, 1973, 116-117.

³² A. Bedī' Ya'qūb, op. cit., 121.

Međutim, i pored ovakvog pravila, u istim pravopisima se ukazuje na stalno prisutne razlike u pisanju ovog izraza te da su u tom smislu aktualna tri učena. Prema jednim on se piše uvijek sa konsonantom [ن] bez obzira na to da li postoje uvjeti za uvođenje zavisnog načina ili ne, što bi, pored konteksta, bio i način razlikovanja između njega i priloške, tj. uvjetne čestice *إِذَا* (*kada, ako*). Prema drugima, treba ga uvijek pisati sa *'alifom*, dok treći smatraju da ga treba pisati sa konsonantom [ن] u vezanom govoru, tj. kontekstnoj formi, a ako je u pitanju pauzalna forma onda ga treba pisati sa *'alifom*.

Opće mišljenje je da bi trebao postojati jedan usaglašen način njegove ortografije, a ima li se na umu način njegovog pisanja u pauzalnoj formi, koja ima vrlo značajnu ulogu u kreiranju arapskog jezika, prevladava stav da bi to svakako trebalo da bude sa *'alifom* (*إِذَا*).³³

4. Utjecaj nunacije na slogovnu strukturu i naglasak riječi

Obično se u interpretacijama fonotaktičke strukture arapskog sloga malo ili nikako ne govori o utjecaju nunacije na definiranje prirode sloga date riječi. Razlog tome je uobičajeno interpretiranje nunacije u okviru pravopisnih znakova koji se najčešće ne bilježe i koji su usljed primjene različitih gramatičkih pravila podložni čestim elidiranjima.

Međutim, nunacija se u ovom pogledu može smatrati svojevrsnim specifikumom arapskog jezika čija se osobenost ogleda u činjenici da je ona u kontekstnoj formi nezaobilazan slogotvorni element bilo kojeg imena uz koje stoji. To je u izvjesnoj suprotnosti s njezinim posebnim ortografskim određenjima koja je formalno tretiraju kao *nevidljivi* ili *skriveni* konsonant fonetski realiziran u vezanom govoru, a grafemski nadoknađen samo udvajanjem oznake vokala koji u pismu, pak, redovno bivaju elidirani.

Dakle, u imenima *طريق*, *عال*, *مرعى* i sl., koja raščlanjena na slogove glase *ta-rī-qun*; *'ā-lin*; *mar-'an*, nunacija učestvuje u kreiranju određenog tipa sloga, što znači da se ime koje stoji sa nunacijom uvijek završava *dugim zatvorenim slogom* (cvc).³⁴ S druge strane, njezino reduciranje u pauzalnoj formi, ili iz nekih gramatičkih razloga, znači i promjenu slogovne strukture datog imena, odnosno promjenu broja slogova, kao i promjenu tipa završnog sloga, poput pridjeva *مُتَعَدِّدٌ* koji u kontekstnoj formi ima pet slogova – *mu-ta-'ad-didun*, tipa cv-cv-cvc-cv-cvc. Međutim, ako je pridjev determiniran, posljednji slog se obično mijenja u kratki otvoreni, te je slogovna struktura prethodnog pridjeva cv-cv-cvc-cv-cv, a ako se izgovara u pauzi broj slogova se mijenja u četiri, tj. *mu-ta-'ad-did*, tipa cv-cv-cvc-cvc. Ako je ime, pak, u akuzativu, npr. *mak-ta-ban*, sa slogovima tipa cvc-cv-cvc, u pauzi posljednji dugi zatvoreni

³³ al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 85.

³⁴ Dugi zatvoreni slog sastoji se od jednog konsonanta i dugog vokala (cv⁻), ili od konsonanta, kratkog vokala poslije kojeg slijedi konsonant bez vokala (cvc).

slog mijenja se u dugi otvoreni *mak-ta-bā*, tj. *cvc-cv-cv⁻*, a ako je ime determinirano u kratki otvoreni *mak-ta-ba*, tj. *cvc-cv-cv*.

U rijetkim slučajevima elidiranje nunacije implicira pojavu slogovne strukture netipične za arapski jezik, a to je slijed od četiri kratka otvorena sloga, što se dešava npr. u riječi *كلمة* čija slogovna struktura sa nunacijom u kontekstnoj formi glasi *cv-cv-cv-cvc*, a bez nunacije *cv-cv-cv-cv*.³⁵

Također su značajne i fonetske interpretacije nunacije u vezanom govoru kada je u svrhu razrješenja nastalih konsonantskih skupina neophodno uvođenje vokala, nunacije koji mijenjajući slogovnu strukturu ovih riječi omogućava i olakšava njihov izgovor.

Naime, kako je nunacija po svojoj prirodi sufigirani konsonant bez vokala, on se u izgovoru veoma često nađe ispred suglasnika naredne riječi koji također nema vokala što ilustrira npr. iskaz *جاء عالمٌ أخْرَجَ* (*Došao je neki nastavnik, izadi*), a to fonetski izgleda kao *جاء عالمُنْ أخْرَجَ*. Budući da se *wašla* u medijalnoj poziciji, prema pravilu, fonetski elidira, javlja se skupina od dva bezvokalna konsonanta [ن] i [خ] – cc, što je protivno odredbama fonotaktičkih zakonitosti arapskog sloga. Iz tog razloga, nunacija se pokreće vokalom koji sa konsonantom bez vokala iz naredne riječi čini *zatvoreni slog* i tako olakšava izgovor, što fonetski glasi *جاء عالمُنْ أخْرَجَ*. Slogovna struktura ovih dviju fonetski povezanih riječi jeste *‘ā-li-mu-nuḥ-ruḡ* sa sljedećim tipovima sloga *cv⁻ - cv-cv-cvc-cvc*.

Ovakve interpretacije često prati dilema oko vrste vokala kojim se pokreće nunacija, odnosno vrsta vokala kojim se u sličnim okruženjima općenito razrješava skupina od dva konsonanta. Prema tradicionalnom mišljenju, vokal [i] se smatra osnovom za rješenje ovakvih situacija, pa i same nunacije.³⁶ Međutim, danas prevladava mišljenje da bilo koji vokal, [u], [i], ili [a], može biti upotrijebljen u ove svrhe a da na određivanje vrste vokala utječu dva bitna činioca, i to:

- sklonost nekih konsonanata određenoj vrsti vokala, što se očituje kod grlenih suglasnika kod kojih se preferira vokal [a], ili npr. kod krajnjih suglasnika [م] i [و] za čije pokretanje je karakterističan vokal [u] zbog artikulacione sličnosti s konsonantom [و] i fiziološke sličnosti u artikulaciji konsonanta [م],

³⁵ Prema navodima 'I. 'Anīsa (*‘Aṣwāt al-luḡa*, 113) još klasični gramatičari su, nalazeći utemeljenje za svoje tvrdnje u navodima samog Sibawayha, ukazali na inkliniranost arapskog jezika ka zatvorenom tipu sloga, te su utvrdili pravilo o nemogućnosti slijeda od četiri uzastopna otvorena sloga kao što to već postoji u malom broju riječi tipa *الكلمة، البلحة*, 'Anīs istovremeno ukazuje na činjenicu da i savremeni gramatičari ističu da arapski jezik *ne voli* ovakvu slogovnu strukturu jer ne odgovara njegovoj morfološkoj strukturi, te da bi se na njezino eventualno pojavljivanje trebalo gledati s neodobravanjem i rezervom, ali, s druge strane, dopuštaju slijed od četiri zatvorena sloga kao što je u glagolskom izrazu *استفهمتم* tj. *'is-taf-ham-tum – cvc-cvc-cvc-cvc*.

³⁶ Detaljnije vidjeti: 'I. 'Anīs, *Min 'asrār al-luḡa*, 258-262; al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 59-60).

koja se ogleda u zaokruženosti usana pri artikulaciji i jednog i drugog, npr. *إخشوا القوم*, بيئكم البعيد (bojte se ljudi);

- nastojanje da se postigne usklađenost ili harmonija između susjednih vokala (*insigām al-ḥarakāt*), što se najbolje očituje kroz primjere sa glagolima tipa *صاحتُ اخرجُ* (*Viknula je: "Izađi!"*) ili *صاحتُ اجلسُ* (*Viknula je: "Sjedni!"*).³⁷

Imajući u vidu naročit značaj vokalne harmonije u vezanom govoru, kod nunacije su, u ovom pogledu, moguća dvojna rješenja, odnosno mogućnost upotrebe i vokala [u] i vokala [i], upotreba samo vokala [u] ili samo vokala [i], što zavisi od vrste vokala koji slijedi poslije drugog bezvokalnog konsonanta naredne riječi.

Naime, ako se radi o vokalu [a], dopušteno je da nunacija bude pokrenuta vokalom [u] ili [i], uz napomenu gramatičara da vokal [i] ima frekventniju upotrebu, npr. *وقفَ خطيبٌ استمعتُ خطبته* (*Ustade jedan hatib čiju sam hutbu slušao*), odnosno u izgovoru *وقفَ خطيبٌ استمعتُ خطبته* ili *وقفَ خطيبٌ استمعتُ خطبته* ili *صاح قائلًا افهموا* ili *صاح قائلًا افهموا* u izgovoru *صاح قائلًا افهموا*.³⁸

Ako je ovaj vokal [i], tada je i vokal nunacije [i], npr. *جاء معلمٌ اجلسُ على مكانك* (*Došao je jedan nastavnik, sjedi na svoje mjesto*), u izgovoru *جاء معلمٌ اجلسُ*, ali ako se radi o vokalu [u] tada je i vokal nunacije [u], budući da se izgovor od vokala [i] prema [u] smatra teškim, npr. *جاء زيدٌ ادخلُ الفصل* (*Došao je Zejd, uđi u razred*), u izgovoru *جاء زيدٌ ادخلُ الفصل*. Međutim, da bi nunacija bila pokrenuta vokalom [u], osnovni uvjet je da isti vokal koji slijedi poslije drugog konsonanta bez vokala nije podložan nikakvim variranjima i promjenama. Ako je on, pak, privremenog karaktera, odnosno ako je padežni (fleksivni), kao što je kod nekih imenica koje počinju *wašlom*, tada je vokal nunacije vokal [i], npr. *زيدٌ ابنه معلمٌ* (*Zejdov sin je nastavnik*) u izgovoru *زيدٌ ابنه* ili *زيدٌ ابنه* ili *جاء رجلٌ اسمه عباسٌ* (*Stigao je neki čovjek po imenu Abbas*).³⁹

Imajući u vidu da je određen član "al" bezvokalni konsonant, logično je da bi ista pravila trebala biti primijenjena kod čitanja nunacije i kad stoji ispred njega, npr. *هذا محمّدٌ الطيّب* (*Ovo je Muhamed, ljekar*); *جاء زيدٌ المؤدّب* (*Došao je učeni Zejd*), i sl. Također je interesantno da se nunacija, kao konsonant bez vokala, prilikom brzih čitanja javlja i kao nosilac vokala *inicijalnog hemzeta* naredne riječi, koje, radi lakšeg čitanja, iz izgovora biva elidirano, npr. *زيدٌ نبيوك* (*za Zejd je tvoj otac*), *مع زيدٌ نبيك* (*za Sa Zejdom, tvojim ocem*), *سألت زيداً نباك* (*za Pitao sam Zejda, tvoga oca*).⁴⁰

³⁷ Izuzetak u ovom slučaju čini vokal [a] čija je upotreba dopuštena kod prijedloga *من*, ali samo kada stoji ispred određenog člana.

³⁸ 'A. Ḥasan, op. cit., I, 42.

³⁹ Ibid. 42-43; al-Mursā Ḡahāwī. op. cit., 60. Prema navodima 'A. Ḥasana, neki arapski gramatičari dopuštaju i elidiranje nunacije kada poslije nje slijedi konsonant bez vokala, što potkrepljuje primjerima *أقبل معلمٌ اخرجُ لاستقباله* (*Stigao je neki nastavnik, izađi da ga dočekaš*), ili *وقفَ خطيبٌ اسمعُ خطبته* (*Ustao je jedan hatib, poslušaj njegov govor*).

⁴⁰ Vidjeti: A. 'Ismā' il, op. cit., 62.

S obzirom na učešće nunacije u kreiranju slogovne strukture arapskih imena, prirodna posljedica toga jeste i njezino neosporno učešće u određivanju primarnog naglasaka datog imena. Shodno pravilu arapskog književnog jezika, naglasak u riječi se nikada ne nalazi na zadnjem slogu, izuzev ako se radi o pauzalnoj formi, ali pod uvjetom da taj slog pripada tipu cv^-c ili $cvcc$, kao što je u glagolskim izrazima $مستقرّ$ i $نستعين$ u kojima, dakle, naglasak pada na posljednje slogove $قَرّ$ i $عِين$.⁴¹ U kontekstnoj formi, naglasak, pak, leži na drugom slogu ako je taj slog dugi otvoreni $-cv^-$, npr. $قَبِيحٌ$ *qa-bí-ḥun*, a ako nije dug naglasak leži na trećem slogu, npr. $جَمَلٌ$ *ǧá-ma-lun*, svaki put računajući od posljednjeg sloga date riječi u kojem se, dakle, u kontekstu imena, nunacija javlja kao primarni slogotvorni element i na osnovu koje on biva definiran kao dugi zatvoreni slog.⁴²

5. Morfološko svrstavanje nunacije

Jedna od temeljnih argumentacija koja nunaciju čini referentnom za morfološke interpretacije jest njezino terminološko poistovjećivanje sa samim terminom *ṣarf* (*promjena, fleksija, deklinacija*), koji, u ovom slučaju, implicira funkciju nunacije kao pokazatelja tropadežne deklinacije imena. Ne bi trebalo, dakle, zanemariti činjenicu da je nunacija formalni kriterij podjele svih arapskih promjenljivih imena u dvije velike grupe, tj. na imena sa *potpunom* (*munṣarif 'aw mutamakkin 'amkan*) i imena sa *nepotpunom* deklinacijom (*ǧayr munṣarif 'aw ǧayr mutamakkin 'amkan*).

Važan argument koji ide u prilog opravdanosti značaja morfološke interpretacije nunacije jest i činjenica da je ona, pored leksičkog značenja riječi, formalna potvrda supstantiviteta (imenske prirode - *mutamakkin 'amkan*), te da, stoga, njezino prisustvo dodatno isključuje bilo kakvu sličnost date riječi sa glagolom ili česticom.

Zatim, u nastavi za nearape, nunacija se uglavnom interpretira samo u domenu padežnog sistema i formalnih razlikovnih obilježja imena u odnosu na druge kategorije riječi. Pritom, ostaju zanemarane njezine druge gramatičke službe ili značenja, poput zamjene, nedeterminiranosti, suprotnosti i sl., na koje ona, u nešto drugačijem kontekstu, ukazuje i na osnovu kojih se utvrđuju i različite vrste nunacije.

Raznovrsnost morfoloških modela u tvorbi novih oblika i značenja imena i glagola zasebno su jezičko obilježje koje arapski jezik čine vrlo specifičnim. Korijenski konsonanti su, dakle, nosioci osnovnog, leksičkog značenja, koje postupcima *alternacije, prolongacije geminacije, afiksacije i redup-*

⁴¹ Vidjeti: 'I. 'Anīs, *'Aṣwāt al-luġa*, 118-121.

⁴² U ovom kontekstu 'I. 'Anīsa ističe da, iako rijetko, naglasak može ležati i na četvrtom slogu neke riječi počevši od njezinog posljednjeg sloga, ali pod uvjetom da drugi, treći i četvrti slog pripadaju tipu cv , tj. kratkom otvorenom, kao što je kod imenica $كَلِمَةٌ$ - *ká-li-ma-tun*; $عَرَبِيَّةٌ$ - *'á-ra-ba-tun*; $حَرَكَةٌ$ - *há-ra-ka-tun* i sl. ('I. 'Anīs, op. cit., 121).

likacije biva izmijenjeno ili nijansirano. Imajući na umu definiciju nunacije prema kojoj se ona kvalificira kao jedan nekorijenski, dopunski, tj. sufigirani i bezvokalni konsonant, logično je da se ona, u odnosu na spomenute vrste morfoloških preoblika riječi, izučava u okviru afiksacije. Ovaj postupak je prilično zastupljen u arapskoj morfologiji i on podrazumijeva upotrebu nekorijenskih, tzv. dopunskih suglasnika (*ḥurūf al-ziyāda*), koji imaju dvojni upotrebu, odnosno kao derivacioni i kao flektivni afiksi. Iako arapski gramatičari nisu postavili jasna terminološka razgraničenja između ove dvije vrste gramatičkih vezanih morfema, iz pojašnjenja načina upotrebe i značenja ovih suglasnika moguće je zaključiti kada su upotrijebljeni kao jedna, a kada kao druga vrsta afiksa.

S obzirom na aktuelna tumačenja nunacije u orijentalističkoj literaturi, koja su uglavnom u najtješnjoj vezi sa gramatičkim kategorijama padeža i vida imena, a koje su u domenu flektivne morfologije, nunacija se isključivo interpretira kao flektivni afiks, što je s morfološkog aspekta ispravno određeno. Međutim, smatramo da je sporna potpuna korektnost argumenata na osnovu kojih se nunacija, u okviru i jedne i druge kategorije, definira kao ova vrsta afiksa.

Naime, kada je riječ o tropadežnom načinu dekliniranja arapskih imena, ustaljeno pravilo je da se kao formalne oznake ove vrste deklinacije upotrebjavaju sufiksi *-un* (ـن), *-in* (ـن), *-an* (ـن، ـان) pri čemu se prvi sufiks poima kao padežni nastavak za nominativ, drugi kao padežni nastavak za genitiv, a treći za akuzativ. Sporno pitanje u ovim navodima jeste šta zaista čini padežni nastavak. Ako s više pažnje razmotrimo sva tri padežna nastavka u formi kako bi izvorno trebali da stoje, tj. sa nunacijom, npr. هذا سالمٌ (*Ovo je Salim*), مع سالمٍ (*Sa Salimom*), سأل سالمٌ (*Upitao je Salima*), vidimo da jedinu promjenu uvjetovanu vrstom agensa bilježi prvi dio padežnog nastavka, dok njegov drugi dio, nunacija, u sva tri slučaja ostaje nepromijenjen. Prvi dio ovog nastavka je, dakle, stvarni formalni pokazatelj gramatičke funkcije datog imena, odnosno njegovog padeža, što ga direktno svrstava u red flektivnih afiksa. Ako se prisjetimo da ovi morfemi ostaju u istom obliku i značenju i onda kada se nunacija elidira, nameće se ispravnom tvrdnja arapskih lingvista da padežni nastavak u suštini čini samo vokal prije nunacije, a ne vokal zajedno sa nunacijom kao privremenim morfemom bez vokala.⁴³

Mišljenja smo da je osnovni razlog zbog kojeg arabisti lingvisti nunaciju poistovjećuju sa padežnim nastavcima njezina specifična ortografija prema kojoj se ona, iz razloga o kojima je već bilo govora, bilježi u istoj formi kao i prethodni padežni nastavak, što ostavlja utisak da se radi o jednom, a ne dva nastavka - padežnom nastavku i nastavku za oznaku nunacije. S formalnog aspekta, ovakva mišljenja i definiranje nunacije kao flektivnog, padežnog afiksa, ne mogu se negirati. Međutim, generalni stav arapskih gramatičara jes-

⁴³ A. 'Ismā' il, *Zāhira al-tanwīn*, 57-58.

te da nunacija, iako tako formalno izgleda, nije nosilac padežnog značenja, nego da stoji kao pokazatelj nekih drugih gramatičkih elemenata i značenja datog imena koja također ostaju u domenu flektivne morfologije.⁴⁴ Na osnovu njih utvrđuju se i vrste nunacije, o kojima će biti govora u narednom odjeljku.

Kada je riječ o flektivnoj kategoriji neodređenosti, već smo pojasnili da je pogrešno nunaciju interpretirati kao oznaku nedeterminiranosti nekog imena, te da se ona u toj funkciji upotrebljava u tačno određenim slučajevima, o čemu govorimo u okviru rasprave o vrstama nunacije.

5.1. Interpretacija značenja i vrsta nunacije

5.1.1. Nunacija tropadežne deklinacije (*tanwīn al-tamkīn*)

Generalno mišljenje savremenih i klasičnih arapskih gramatičara jeste da nunacija u općim i vlastitim imenima tipa *صَفْوَرٌ، ذَكِيٌّ، إِنْسَانٌ، عَلِيٌّ، شَجْرَةٌ، عَبَّاسٌ* stoji isključivo kao pokazatelj njihove potpune padežne promjene, što znači da imaju formalne nastavke za sva tri padeža. Ako ova imena uporedimo sa glagolima ili česticama, tada nunacija stoji i kao formalni pokazatelj njihovog supstantiviteta (*ismīyya*) čime je isključena njihova bilo kakva sličnost sa ove druge dvije vrste riječi. Kada, pak, ista imena uporedimo sa drugim promjenljivim imenima tipa *عَثْمَانٌ، صَحْرَاءُ، أَذْكَيَاءُ، أَحْمَدُ*, za koja je karakteristična dvopadežna deklinacija, tada nunacija znači i da određeno ime, pored tropadežne deklinacije, posjeduje imensko svojstvo u najvišem stepenu.

Radi pojašnjenja prethodnog navoda, potrebno je ukazati na poznatu činjenicu da su arapski gramatičari krajnje vokalske nastavke uzeli kao jedan od formalnih kriterija za uočavanje sličnosti odnosno razlika između ove tri vrste riječi. To znači da se sva imena koja se ne završavaju nunacijom (dvopadežna imena) smatraju sličnim sa glagolima i česticama zato što su vokal [u] i vokal [a], kao njihovo tipično krajnje obilježje, istovremeno i finalna vokalska obilježja glagola i čestica. Smatra se da se, zbog ove sličnosti, umanjuje stepen imenskog svojstva datog imena, a shodno ovom kriteriju on je najniži kod nepromjenljivih imena (*al-mabnī*) jer su ona i paradigmatiski najbližija česticama i glagolima.⁴⁵

Nunaciju tropadežne deklinacije imaju neka semantički determinirana imena, odnosno vlastite imenice, uglavnom muškog roda, npr. *زَيْدٌ، لَوْطٌ، مُحَمَّدٌ*,

⁴⁴ Zbog ovih različitih funkcija i značenja koja može imati, u zavisnosti od toga uz koju vrstu imena stoji, arapski gramatičari nunaciju svrstavaju u *čestice sa značenjem (ḥurūf al-ma'ānī)*, ali ne u one koje su agensi ('*awāmil*), odnosno koje regiraju neki padež, nego u tzv. *muhmal* tj. one koje su bez ikakve rekcije. Vidjeti: 'A. Ḥasan, op. cit., I, 26 i 62. kao i A. 'Ismā' il, op. cit., 58 i 64.

⁴⁵ 'A. Ḥasan, op. cit., I, 35-36.

عَبَّاسٌ, i većina nedeterminiranih, općih imena, i to samo u jednini i nepravilnoj množini, npr. رجالٌ، فصولٌ، علمٌ، قاضٍ، عصاً،⁴⁶

Kao što je prethodno spomenuto i primjerima ilustrirano, danas je među arapskim gramatičarima primjetan raskol u vezi s poimanjem značenja ove vrste nunacije. Naime, većina arapskih gramatičara ne dopušta da se ona u ovakvim slučajevima interpretira kao oznaka neodređenog vida imena, smatrajući da je on prvenstveno uvjetovan njegovom semantikom i kontekstualnim okruženjem. U korist ovoj tvrdnji mogu, dakle, poslužiti vlastita imena prae-nanunacijom i, kao što smo vidjeli, neka opća imena koja su nedeterminirana iako ne stoje sa nunacijom.

Eventualni pokušaj da se značenja nunacije u ovom kontekstu razdvoje shodno vrsti imena i da se kaže da ona npr. kod vlastitih imena stoji samo kao oznaka tropadežne deklinacije, a kod općih, pored ove oznake, da stoji i kao oznaka kategorije neodređenosti, također nema svoje utemeljenje ako imamo na umu veliki broj općih imena koja stoje bez nunacije i istovremeno se tretiraju kao nedeterminirana (dvopadežna) imena.

Dakle, kod imena ovog tipa potpuno neosporna i normirana ostaje samo funkcija nunacije kao oznake tropadežne deklinacije na kojoj arapski gramatičari i insistiraju, dok bi se, prema našem mišljenju, njezina moguća funkcija kao formalne oznake neodređenog vida mogla vezivati samo za opća imena najvišeg stepena supstantiviteta, čime se automatski isključuju vlastita kao semantički determinirana imena i diptotna kao imena slična glagolima i česticama.

Često se, pak, spornim nameće i pitanje zašto se nunacija, ako se poima samo kao oznaka tropadežne deklinacije, a ne i kao oznaka neodređenog vida, mora elidirati kada se ime formalno odredi. Ovo je standardno i općepoznato pravilo arapskog jezika i u rijetkim nastojanjima da odgovore na ovo pitanje arapski gramatičari su, uglavnom, naslonjeni na stavove naslijeđene iz klasičnog perioda. Prema njima, barem kada je riječ o determiniranosti imena određenim članom, arapskom imenu nije svojstveno istovremeno prisustvo dva obilježja njegovog supstantiviteta, jednog na početku i drugog na kraju. Moguć je ostanak jednog od njih, a to je određeni član koji se, dakle, uvodi ciljano, u svrhu determinacije datog imena. Njihov eventualni zajednički ostanak bio bi suprotan težnji da se izgovor učini jednostavnijim i lakšim, čemu doprinosi i elidiranje nunacije uz član čija se funkcija u riječi stavlja ispred funkcije nunacije.

5.1.2. Nunacija neodređenosti (*tanwīn al-tankīr*)

Ovaj tip nunacije obilježje je nekih nepromjenljivih riječi sa funkcijom ukazivanja na njihovu općenitost i nespecificiranost, odnosno sa funkcijom razdvajanja poznatog od nepoznatog, određenog od neodređenog.⁴⁷

⁴⁶ Al-Mursā Ġahāwī. op. cit., 95; A. 'Ismā' īl, op. cit., 91.

Gramatičari su je podijelili na pravilnu (*al-qiyāsī*) i nunaciju prema ustaljenoj upotrebi (*al-samā'ī*).⁴⁸

Pojava pravilne nunacije neodređenosti veže se za vlastita imena koja se završavaju na sufiks "وَيْهِ" kao što su ، خَالُوَيْهِ، عَمْرُوَيْهِ، سَيِّبُوَيْهِ، يَفْطُوَيْهِ، Naime, kada je neko od ovih imena upotrijebljeno bez nunacije, to znači da se ono odnosi na tačno određenu i osobu koja je govornicima poznata po ovom imenu, npr. لَقَدْ جَاءَ عَمْرُوَيْهِ صَدِيقُنَا الْعَزِيزُ. (*Došao je Amravajh, naš dragi prijatelj*), إِنَّ سَيِّبُوَيْهِ إِمَامُ النَّحَاةِ (*Sibavajh je prvak među gramatičarima*). Međutim, kada se želi istaknuti da je riječ o nekoj neodređenoj i nepoznatoj osobi i da ne postoji razlika između nje i bilo koje druge osobe s istim imenom, tada se uz ovakva imena upotrebljava nunacija, npr. لَقَيْتُ شَابًا اسْمُهُ سَيِّبُوَيْهِ. (*Sreo sam nekog mladića po imenu Sibavajh*), ili تَعَرَّفَ عَلَى خَالُوَيْهِ (*Upoznaj Halavajha*) i sl.⁴⁹

Pojavu nunacije neodređenosti prema ustaljenoj upotrebi arapski gramatičari vežu prvenstveno za neke eksklamativne glagolske forme koje u suštini impliciraju značenje imperativa, a nazivaju se '*asmā' al-'af'āl* (*glagolska imena*). One podrazumijevaju izraze مَهْ، إِلَيْهِ، صَهْ čija značenja variraju u zavisnosti od toga da li su upotrijebljeni sa ili bez nunacije.⁵⁰

Kada je izraz صَهْ, inače u značenju imperativa أُسْكُتْ (*Tišina! Ušuti!*), upotrijebljen u ovoj formi bez nunacije, to znači da od našeg sagovornika zahtijevamo da prestane govoriti o nekoj određenoj temi koja nas ne zanima, kao kad kažemo «*Prestani pričati o tome!*». Međutim, ako se upotrijebi sa nunacijom, (إِلَيْهِ)zabrana je izričita, tj. od njega zahtijevamo da ne govori ni o čemu, što bi u slobodnom prijevodu glasilo “*Ni riječi više!*”

Izraz إِلَيْهِ ima značenje “*Nastavi, dalje!*”, što znači da od sagovornika zahtijevamo da nas detaljnije upozna o aktuelnoj temi, ali ako se upotrijebi sa nunacijom (إِلَيْهِ) tada znači “*Pričaj o bilo čemu!*”

Izraz مَهْ, koji u suštini pokriva značenje imperativa اَكْتَفْ (*Prestani! Okani se!*), upotrijebljen bez nunacije znači “*Okani se toga!*”, dakle određenog posla ili aktivnosti, a sa nunacijom (مَهْ) znači izričitu naredbu “*Prestani!*” u smislu prestanka bavljenja bilo kakvim aktivnostima.⁵¹

⁴⁷ A. 'Aḥmad al-Šuwayrif, *al-Tadribāt al-luġawiyya*, Kuliyya li al-da'wa al-'islāmiyya, Tarābulus, 1997, 153.

⁴⁸ 'A. Ḥasan, op. cit., I, 35; Ibn 'Aqīl, *Šarḥ Ibn Aqīl 'alā 'alfiyya ibn Mālik*, I, 17.

⁴⁹ Al-Mursā Ġahāwī. op. cit., 90.

⁴⁹ 'A. Ḥasan, o.c., I, 35.

⁵⁰ Ibn Hišām, *Muġnā al-labīb*, 445; A. 'Ismā'īl, op. cit., 69. Korisno je napomenuti da se ove glagolske forme, u vezi sa prisustvom nunacije, dijele u tri grupe. Prvu grupu čine izrazi koji se nikada ne upotrebljavaju sa nunacijom, npr. بَلَّهْ, drugu izrazi koji se koriste samo sa nunacijom, npr. وَبَلَّهْ، وَبَلَّهْ i treću grupu čine ovi izrazi koji se, u zavisnosti od značenja koje se želi postići, upotrebljavaju sa i bez nunacije.

⁵¹ O ovim značenjima također vidjeti: A. 'Aḥmad al-Šuwayrif, op. cit., 154; al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 90.

Shodno navodima arapskih gramatičara, nunaciju je, dakle, dopušteno interpretirati kao oznaku neodređenosti isključivo u ovoj vrsti nepromjenljivih imena i nigdje više.

5.1.3. Nunacija podudarnosti (*tanwīn al-muqābala*)

Iako mišljenja arapskih gramatičara o korektnosti argumentacija ove vrste nunacije do danas nisu usaglašena, u svojim interpretacijama iste oni polaze od, čini se, nekada davno postavljene i, pored očitih neslaganja, još uvijek neizmijenjene definicije prema kojoj se ona artikulira kao nunacija koja se sufigira imenima pravilne množine ženskog roda u cilju podudarnosti ili sličnosti s konsonantom [ن] impliciranom u sufiksu za pravilnu množinu muškog roda, npr. معلماتٌ naspram معلمون.⁵²

Polazne argumentacije zagovornika ovakve definicije jesu da ime dobija na svojoj cjelovitosti, vjerovatno aludirajući na svojstvo čistog supstantiviteta, tek kada stoji sa nunacijom koja postaje vrlo upitna kada ime stoji u pravilnoj množini muškog roda jer se postavlja pitanje šta se dešava sa nunacijom singulara datog imena prilikom sufigiranja ovog nastavka za množinu. Prema njihovom mišljenju, konsonant [ن] ovog nastavka služi upravo kao zamjena za nunaciju imena u singularu, a budući da je on karakteristika samo pravilne množine muškog roda, ali ne i množine ženskog roda koja je također pravilna, smatrali su da se, radi postizanja podudarnosti između pravilnih množina, ova nunacija treba dodati i pravilnoj množini ženskog roda, zbog čega su je i nazvali “*nunacijom podudarnosti*”.⁵³

Premda ne negiraju zasebnost nunacije pravilne množine ženskog roda, ‘Abbās Ḥasan i al-Mursā Ġahāwī ovakve argumentacije nunacije podudarnosti smatraju proizvoljnim pretpostavkama bez čvrstog jezičkog utemeljenja. Opća ocjena konsonanata [ن] iz sufiksa za pravilnu množinu muškog roda kao zamjene za nunaciju singulara nije nikako moguća ako se imaju na umu pravilne množine muškog roda vlastitih imena, npr. ، اليزيدون ، الأحمدون ، العمرون ، koja u singularu uopće ne stoje sa nunacijom (يزيدٌ، عمرٌ، أحمدٌ) pa se postavlja pitanje kakvu nunaciju ovdje mijenja konsonant [ن]. Isti je slučaj i sa nunacijom podudarnosti, koja bi kao *podudarna* trebala mijenjati nunaciju singulara imenica ženskog roda, što, u principu, također nije moguće s obzirom na dvopadežnu deklinaciju ženskih vlastitih imena.

Iz tog razloga se smatra da je za ovakvu nunaciju najispravniji naziv *nunacija pravilne množine ženskog roda*, ili da se ona asimilira u *nunaciju tropadežne deklinacije*, čemu se oštro protive neki gramatičari,⁵⁴ a da je stvar-

⁵² Vidjeti ‘A. Ḥasan, op. cit., I, 40-41. na čije navode i pojašnjenja se pozivaju savremeni gramatičari.

⁵³ Ibid., 41.

⁵⁴ Tako npr. Ibn Hišām (*al-Muġnā*) i A. ‘Ismā’ īl oštro kritikuju svaki pokušaj da se ova nunacija podvede pod neku drugu vrstu nunacije i smatraju da je njezino interpretiranje kao

ni razlog postojanja konsonanta [ن], kao dijela sufiksa za izražavanje pravilne množine muškog roda i nunacije kao sastavnog dijela sufiksa za izražavanje pravilne množine ženskog roda, govor prvobitnih Arapa, odnosno jezičko naslijeđe za koje nije uvijek moguće ponuditi logička rješenja i opravdanja.

5.1.4. Nunacija zamjene (*tanwīn al-‘iwad*)

Različiti su razlozi zbog kojih se, npr. u jednom broju arapskih imena, reducira finalni konsonant, ili neka riječ iz sintagme, pa čak i sama rečenica ili više njih. Pravilo je da se u ovakvim slučajevima, kao njihova zamjena, javlja nunacija, te se u tom kontekstu govori o nunaciji zamjene jednog konsonanta, nunaciji zamjene riječi i nunaciji zamjene rečenice.

Nunacija zamjene konsonanta obilježje je diptotne množine imenica čiji je korijenski finalni konsonant slabi, tj. konsonant [ي]. Riječ je o paradigmi ⁵⁵فواعلٰٰ unutar koje, u nominativu i genitivu, dolazi do elidiranja konsonanta [ي] koji, prema pravilu, biva kompenziran odnosno zamijenjen nunacijom, što se može ilustrirati primjerima جوار، سواق، نوام، غواش، غاشية، نامية، ساقية، جارية. dolaze na istu paradigmu i glase

Mišljenja arapskih gramatičara jesu da do ovog elidiranja dolazi ili radi olakšanja izgovora ili zbog susreta dvaju konsonanata bez vokala.⁵⁶ Naime, zagovornici prvog mišljenja smatraju da spomenuta imena, kada dođu na ovu paradigmu, prvobitno imaju oblike جوارِي، غواشِي، سواقِي، pri čemu se pristupa elidiranju krajnje *damme*, tj. oznake za vokal [u], jer se smatra *teškim* za konsonant [ي], što ima za posljedicu oblike جوار، غواش، سواق. Da bi se izgovor olakšao, elidira se i krajnji konsonant te ostaju oblici جوار، غواش، سواق، a budući da on, kao korijenski konsonant, mora biti kompenziran, uvodi se nunacija kao njegova zamjena pa se dobiju oblici جوار، سواق، غواش.⁵⁷

nunacije podudarnosti potpuno ispravno iako ne pružaju čvrste argumente koji bi eliminirali iznesene dileme koje su jezički potpuno opravdane.

⁵⁵ Ova paradigma se ubraja u posebne oblike množina, tzv. *siyağ muntahā al-ğumū‘* (*krajnji oblici množina*), koje se mijenjaju po nepotpunoj deklinaciji. Čine je one nepravilne množine u kojima poslije dopunskog *‘alifa* slijede dva ili tri konsonanta, kao što su npr. مفاعل، مفاعل، s njima podudarne druge paradigme koje nisu uvjetovane inicijalnim konsonantom [م] (npr. عَصافير، نواب، أحاديث). Međutim, taj inicijalni konsonant mora biti pokrenut vokalom [a], kao treći konsonant se uvodi dopunski *‘alif* poslije kojeg slijedi konsonant uvijek pokrenut vokalom [i]. Ovaj termin “*krajnji*” ili “*završni*” oblici množina potiče otuda što riječ koja gradi svoju množinu na ovu paradigmu nema druge oblike razlomljenih množina kao što npr. riječ كلب ima dva oblika: أكالب و أكلب (A. Ḥasan, op. cit., IV, 203).

⁵⁶ Vidjeti A. Ḥasan, op. cit., I, 37-38 i IV, 199-201. na čije navode se u potpunosti oslanjaju drugi arapski gramatičari. Radi komparacije vidjeti: al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 97-99 i A. ‘Ismā‘īl, op. cit., 139-144.

⁵⁷ U kontekstu ovakvih fonetskih dešavanja u ovom padežu, također se može govoriti i o primjeni pravila o stepenovanju vokala prema kojem vokalu [i] pripada apsolutna prednost, a naročito kada u prilog tome idu i kontekstualni uvjeti kao u ovom slučaju.

Drugi smatraju da su ovi oblici prvobitno bili triptotni (جوارِيّ), ali se vokalski nastavak [u] kojim je pokrenut konsonant [ي] iz istih razloga kao i u prethodnom tumačenju elidirao, što je dovelo do susreta dvaju konsonanata bez vokala [ي] i [ن] (جوارِين، سواقِين) pri čemu se elidira prvi, a nunacija ostaje. Međutim, kada je paradigma postala diptotna, elidira se i nunacija, a ostaju oblici جوار، سواق u koje se ponovo uvodi nunacija kao zamjena za elidirani korjenski konsonant.⁵⁸

Ovakva tumačenja i promjene odnose se i na genitiv imena koji se usljed dvopadežne deklinacije, umjesto vokala [i], obilježava virtuelnim (*muqaddar*) vokalom [a], dok se u akuzativu ne bilježe nikakve promjene, odnosno krajnji konsonant ostaje sačuvan i pokrenut akuzativnim nastavkom [a] (جوارِي، غواشِي، سواقِي). On se ne elidira i u slučaju da se neko od ovakvih imena formalno odredi, npr. الجورِي، الغواشِي.⁵⁹

Nunacija zamjene za riječ karakteristika je zamjenica كَلٌّ i بعضٌ kada je elidirani njihov drugi član aneksije, pri čemu ona stoji kao njegova zamjena, npr. حضرت الضيوف فصاحت كلاً منهم (*Stigli su gosti pa sam se sa svakim rukovao*). Ovdje je nunacija zamjena za riječ ضيف koja bi trebalo da stoji poslije zamjenice كَلٌّ, tj. u konstrukciji كَلٌّ ضيفٌ ..., kao što je zamjena za riječ ضيف u primjeru كَلٌّ قائمٌ (Svi stoje) koji, dakle, implicira aneksiju ovih dviju riječi كَلٌّ إنسان قائمٌ. Isto je i sa neodređenom zamjenicom بعضٌ čija nunacija služi kao zamjena za riječ الصَّحَف اليوميّة غير بعض (Dopadaju mi se dnevne novine, osim nekih), tj. غير بعض الصَّحَف.⁶⁰

Stvarno svrstavanje nunacije ovih dviju zamjenica vrlo je sporno među arapskim gramatičarima. Prema nekim ona ovdje nema funkciju zamjene, nego ulazi u sastav *nunacije tropadežne deklinacije* zato što je riječ, čije je ona obilježje, potpuno promjenljiva. Drugi smatraju da ona, bez obzira na to što je riječ tropadežna, u suštini implicira značenje elidirane riječi i stoga je njezina funkcija samo zamjena te riječi, dok treći smatraju da je njezina funkcija u ovom slučaju dvojna, odnosno da je ona istovremeno i nunacija tropadežne deklinacije i nunacija zamjene, što je prema našem mišljenju i najlogičnije rješenje budući da se niti jedna od ovih dviju funkcija ne može negirati.⁶¹

⁵⁸ al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 97-99 i A. 'Ismā' īl, op. cit., 139-144.

⁵⁹ U ovim elementima ogleda se njihova formalna sličnost sa singularom imena čiji je krajnji konsonant slabi, npr. ماض (الماضي)، قاض (القاضي)، رام (الرامي)، قاضي (القاضي)، قاضي (القاضي)، قاضي (القاضي). Međutim, suštinska razlika između njih je ta što je kod imena u singularu nunacija stalno prisutna kroz sva tri padeža, i to sa funkcijom oznake tropadežne deklinacije imena, što znači da se ona ne uvodi ciljano kao kompenzacija za korijenski konsonant, koji, i u ovom slučaju, u nominativu i genitivu biva elidirani, ali ne u svrhu olakšanja izgovora, već zbog susreta dvaju konsonanata bez vokala.

⁶⁰ Ibn Hišām, op. cit., 446;

⁶¹ Radi detaljnijeg uvida uporediti: al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 101.; A. 'Ismā' īl, op. cit., 146. i 'A. Ḥasan, op. cit., 38.

Nunacija kao zamjena jedne ili više rečenica sufigira se čestici *إذ* kojoj, kao drugom članu aneksije, prethodi neki od vremenskih priloga (وقت، ساعة،) (وَقْتُ، سَاعَةٌ،) ukazujući tako na elidiranu rečenicu koja slijedi poslije nje, a koja se razumije iz konteksta, npr. جاء الصديق و كنتُ حينئذٍ غائِبًا (Došao je prijatelj kad sam ja bio odsutan), što implicira iskaz جاء الصديق و كنتُ حينئذٍ غائِبًا (Muhamed je putovao vozom i sjedio je čitajući novine. Ja sam tada bio s njim), što implicira جاء الصديق و كنتُ حينئذٍ غائِبًا (...),⁶² ili vrlo poznat primjer " إذا زلزلت الأرض زلزالها، وأخرجت الأرض أثقالها، وقال الإنسانُ مالها، " (Kada se zemlja najžešćim potresom svojim potrese i kada zemlja izbaci terete svoje i čovjek uzvikne: »Šta joj je?!«), toga dana će ona vijesti svoje kazivati (...)"⁶³ u kojem nunacija čestice *إذ* implicira značenje sva tri prethodna iskaza.

Iako postoje neka mišljenja da se i ova nunacija treba podvesti pod *nunaciju tropadežne deklinacije*, većina gramatičara smatra da je njezina stvarna funkcija u ovakvim slučajevima zamjena jednog ili više iskaza.

5.1.5. Nunacija rime (tanwīn al-tarannum) i nunacija «prekomjernosti» (tanwīn al-ġālī)

Ove dvije vrste nunacije obilježje su isključivo poezije i mogu stajati uz sve tri vrste riječi – imena, glagole, čestice. S lingvističkog aspekta nemaju određenu vrijednost.

Mišljenja oko njihovih funkcija podijeljena su među Arapima jer neki smatraju da obadvije služe za postizanje rime, tako da ima i onih koji negiraju postojanje ove druge vrste nunacije smatrajući da ona ulazi u sastav prve.⁶⁴ Drugi, pak, smatraju da nunacija "prekomjernosti" služi za razlikovanje puzalne forme od vezanog govora, uz napomenu da se njezina terminologija veže za činjenicu da se dodavanjem ove vrste nunacije prekoračuje granica pjesničkog metra.⁶⁵

Nunacija melodioznog čitanja sufigira se "slobodnim" ili pokrenutim stihovima (*al-qawāfī al-muṭlaqa*) kao zamjena za duge vokale, koji se također uvode u istu svrhu, a nunacija "prekomjernosti" se sufigira ograničenim stihovima (*al-qawāfī al-muqayyada*), tj. onima koji se završavaju na konsonant bez vokala.⁶⁶

⁶² 'A. Hasan, op. cit. I, 39.

⁶³ Q., 99: 1, 2, 3, 4.

⁶⁴ al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 17.

⁶⁵ Vidjeti: Ibn Hišām, op. cit., 448.

⁶⁶ Iako se kod većine gramatičara ova dva konsonanta smatraju istom ili zasebnom vrstom nunacije, postoje i neka mišljenja da u ovom slučaju uopće nije riječ o nunaciji, nego da je to samo bezvokalni konsonant [ن] koji se, kao najmelodičniji konsonant, uvodi u svrhu postizanja melodioznog čitanja ili rime, bez obzira na to da li se radi o slobodnim ili ograničenim stihovi-

5.1.6. Nunacija potrebe (*tanwīn al-ḍarūra*)

Također je karakteristika poetskog izraza kada je pjesnici, iz naročitih potreba, sufigiraju imenima koja u normalnim okolnostima ne bilježe pojavu nunacije. Riječ je o imenima dvopadežne deklinacije i jednostavnom vlastitom imenu koje se doziva a koje inače stoji sa vokalom [u].

U svojim navodima arapski gramatičari se pozivaju na klasične izvore i ovu vrstu nunacije ilustriraju preuzetim i u svakoj prilici uglavnom istim primjerima. Tako se za ilustraciju primjene nunacije uz dvopadežna imena za potrebe poezije najčešće navodi dio stiha 'Imr al-Qaysa koji glasi *و يوم دخلتُ الخُدْرَ خدرَ* (... *عَنْزِرَةَ* (*Dan kada sam ušao u šator, šator Unejze*), ili dio ajeta *و سلاسلًا* (... *أغلالاً* (...*okove i sindžire...*),⁶⁷ a za ilustraciju nunacije vlastitog imena koje se doziva dio stiha koji glasi *... سلام الله يا مطرٌ عليها* (... *O Matar, neka je Allahov spas na nju...*). Smatra se da se nunacija ovdje uvodi kako bi se postigla ujednačenost ili skladnost prilikom čitanja, ili iz potrebe da se “(...) udovolji silabičkoj strukturi u poeziji koja zahtijeva upotrebu nunacije (...)”.⁶⁸

5.1.7. Izuzetna ili nepravilna nunacija (*tanwīn al-šāḍḍ*); nunacija obavještenja (*tanwīn al-ḥikāya*)

Prva vrsta nunacije vrlo je rijetka i veže se za povremenu upotrebu u govoru uz pokaznu zamjenicu (*هؤلاء* (*هؤلاء*) tj. *أولاء* (*أولاء*), što su, izgleda, klasični gramatičari u svojim raspravama o vrstama nunacije ilustrirali kroz jedan primjer iz prakse (*هؤلاء قومك*) koji se, također, ponavlja i kroz savremene navode. Smatra se da je svrha ove nunacije samo konsonantska nadogradnja koja se u suštini razumije i kao nadogradnja značenja, a ono se, u slučaju pokazne zamjenice, može protumačiti kao intenzivniji podstrek i skretanje pažnje.

S obzirom na vrlo ograničenu upotrebu, postoje mišljenja da ovaj slučaj pojavljivanja nunacije ne bi trebalo tretirati kao njezinu zasebnu vrstu, te da je dovoljna samo napomena o povremenom pojavljivanju nunacije uz ovu pokaznu zamjenicu, ukazujući na eventualnu svrhu takve pojave.

Nunacija obavještenja obilježje je vlastitih imena tipa *عاقلة لبيبة* nastalih od pridjeva ženskog roda. Mišljenja su da je njezina funkcija ukazivanje na stvarno porijeklo ovakvog imena, odnosno da je ono, i prije nego što je poprimilo značenje vlastitog imena, kao jedan opći izraz, stajalo sa nunacijom.⁶⁹

ma. Uporište za ovakvo mišljenje pronalazi se npr. u pravilu da je nunacija obilježje samo imena, ali ne i druge dvije vrste riječi; ona ne može stajati uz ime koje ima određeni član, što nije slučaj sa ovim konsonantom, kao i u činjenici da nunacija ne bilježi konsonant kao svoju grafemsku oznaku. Opširnije o razlikama u mišljenju i primjerima vidjeti prethodno spomenute izvore, a naročito al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 109-111.

⁶⁷ Q., 76:4.

⁶⁸ al-Mursā Ġahāwī, op. cit., 20.

⁶⁹ A. 'Ismā' il, op. cit., 158.

Na osnovu prethodnih saznanja o mogućim vrstama nunacije, o kojima se u arapskoj stručnijoj lingvističkoj literaturi govori sa dosta pažnje i često vrlo kritički, na kraju možemo potvrditi mogućnost njihove podjele na dvije velike grupe. Prvu grupu, dakle, čini nunacija koja može biti obilježje sve tri vrste riječi, što je *nunacija rime* i *nunacija prekomjernosti*, dok drugu grupu čini nunacija karakteristična samo za imena, a ona podrazumijeva sve druge vrste nunacije.

Što se tiče opredjeljenja arapskih gramatičara naspram ovih vrsta, vrlo je primjetno njihovo neslaganje, te su i u tom pogledu formirane dvije grupe nunacije. Prvu čine nunacije čije argumentacije nisu predmetom podijeljenih mišljenja i na čije pojavljivanje upućuju svi arapski gramatičari, a to su *nunacija supstantiviteta*, tj. *tropadežne deklinacije*, i *nunacija neodređenosti*. U drugu grupu ulaze preostale vrste nunacije oko čijih argumentacija gramatičari nisu usaglasili mišljenja zato što veliki broj njih smatra da one ulaze u sastav *nunacije tropadežne deklinacije* i da tako trebaju biti i interpretirane.

Imajući u vidu savremena istraživanja arapskih gramatičara, u većini slučajeva se, zbog frekventnog pojavljivanja, govori o prvih pet vrsta nunacije, iako se, kao što smo vidjeli, i jedan dio njih nastoji podvesti u okvire *nunacije tropadežne deklinacije*. Shodno činjenici da je ona obilježje najvećeg broja arapskih imena, nameće se zaključak da se *nunacija tropadežne deklinacije* smatra temeljnom vrstom, na što upućuju i prethodno spomenute tvrdnje arapskih gramatičara da se pod općim terminom *nunacija* podrazumijeva upravo ova vrsta, a ako se misli na neku drugu vrstu tada se mora upotrijebiti njezin tačan naziv.

LITERATURA

- ’Aḥmad al-Šuwayrif, ‘Abd al-Laṭīf, *al-Tadribāt al-luġawiyya*, I-II, al-ṭab‘a al-’ulā, Kuliyya li al-da‘wa al-’islāmiyya, Tarābulus, 1997.
- ’Anīs, ’Ibrāhīm, *Min ’asrār al-luġa*, al-ṭab‘a al-sādisa, Maktaba al-’anġlū al-mišriyya, al-Qāhira, 1978.
- ’As‘ad al-Nādiri, Muḥammad, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, al-ṭab‘a al-ṭāniya, al-Maktaba al-‘ašriyya, Beyrūt, 1997.
- Bišr, Kamāl Muḥammad: *’Ilm al-luġa al-‘amm – al-’ašwāt*, Dār al-ma‘ārif, Mišr, 1975.
- al-Fāḥirī, Šāliḥ Salīm: *’Ilm al-tašrīf al-‘arabī*, ELGA, Malta, 1999.
- al-Ġabūrī, Suhayla: *’Ašl al-ḥaṭṭ al-‘arabī*, Baġdād, 1977.
- Ġahāwī, ’Iwaḍ al-Mursā: *Zāhira al-tanwīn fī al-luġa al-‘arabī*, al-ṭab‘a al-’ulā, Maktaba al-ḥānġī, al-Qāhira, 1982.
- al-Ḥamlāwī, ’Aḥmad: *Šaḍā al-‘arf fī fann al-šarf*, al-ṭab‘a al-ṭāliṭa, Taḥqīq: ‘Alā’-ad-Dīn ‘Aṭiyya, Maktaba dār al-bayrūtī, 2000.
- Hārūn, ’Abd-as-Salām: *Qawā’id al-’mlā’*, Maktaba al-ḥānġī, al-Qāhira, 1988.

- Ḥasan, 'Abbās: *al-Naḥw al-wāfī*, I-IV, al-ṭab'a al-ṭālila, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira, 1966.
- Ibn-al-'Anbārī, 'Abū Bakr: *'Iḍāḥ al-waqf wa al-ibtidā'*, Taḥqīq: Maḥyā al-Dīn Ramadān, Dār al-qalam, Dimašq, 1971.
- Ibn Ğinnī, 'Abū al-Faṭḥ 'Uṭmān: *Širr šinā'a al-'i'rāb*, I-II, Taḥqīq: Ḥasan Handāwī, al-ṭab'a al-'ūlā, Dār al-qalam, Dimašq, 1985.
- Ibn Ğinnī, 'Abū al-Faṭḥ 'Uṭmān: *al-Munšif – šarḥ li Kitāb al-tašrif li 'Abī 'Uṭmān-al-Māzinī*, Taḥqīq: Muḥammad 'Abd al-Qādir, al-ṭab'a al-'ūlā, Dār al-kutub al-'ilmiyya, Beyrūt, 1999.
- Ibn Hišām al-'Anšārī, Ğamāl al-Dīn: *'Awdaḥ al-masālik 'ilā 'Alfiyya Ibn Mālik*, I-III, Taḥqīq: Hādī Ḥasan Ḥammudī, al-ṭab'a al-ṭālila, Dār al-maktab al-'arabī, Beyrūt, 1996.
- Ibn Hišām al-'Anšārī, Ğamāl al-Dīn: *Muġnā al-labīb 'an kutub al-'a'ārīb*, Taḥqīq: Muḥammad 'Alī Ḥamd-Allāh, al-ṭab'a al-'ūlā, Dār al-fikr, Beyrūt, 1992.
- Ibn 'Aqīl, 'Abd-Allāh: *Šarḥ Ibn 'Aqīl 'alā 'Alfiyya Abī 'Abd-Allāh Muḥammad Ğamāl-al-Dīn Ibn Mālik*, I-IV, al-ṭab'a al-'išrūn, Dār al-turātī, al-Qāhira, 1980.
- Ibn 'Ušfūr: *al-Mumti' fī al-tašrif*, Taḥqīq: Faḥr-al-Dīn Qabāwa, Halab, 1980.
- 'Ibrāhīm, 'Abd al-'Alīm: *al-'Imlā' wa tarqīm fī al-kitāba al-'arabiyya*, 'Ālam al-kutub, al-Qāhira, 1975.
- 'Ismā'īl, 'Abd al-Raḥmān: *'Asrār wa mafāhīm daqīqa ḥawl zāhira al-tanwīn fī al-'arabī*, Ğāmi'a 'Umm al-Qurā, Mekka, 1985.
- Janković, Srđan: *Arapski izgovor s osnovama arapskog pisma*, Prvo izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
- Mālū, Muḥammad: *'Ilā al-'imlā'*, al-ṭab'a al-ṭāniya, al-Yamāma, Beyrūt, 1998.
- Muftić, Teufik: *Arapsko pismo*, Orientalni institut, Sarajevo, 1982.
- Muftić, Teufik: *Gramatika arapskoga jezika*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta - Ljiljan, Sarajevo, 1998.
- at-Tabā', 'Amr Fārūq: *al-Wasīf fī qawā'id al-'imlā' wa al-'inšā'*, al-ṭab'a al-'ūlā, Maktaba al-ma'ārif, Beyrūt, 1993.
- Wright, William: *A grammar of the Arabic language* - translated from the German of Caspari, and edited with numerous additions and corrections by W. Wright, Third editions, Librairie du Liban, Beirut, 1974.
- Ya'qūb, 'Amīl Bedī' : *al-Marġi' fī al-'imlā'*, Ğurūs burs, Tarābulus, 1994.
- Ambros, Arne A.: *Einführung in die moderne arabische Schriftsprache*, Max Hueber Verlag, München, 1969.
- Ibn Ğinnī, 'Abū-al-Faṭḥ 'Uṭmān: *al-Ḥašā'iš*, I-III, Taḥqīq: Muḥammad 'Ālī, al-Naġġād, Dār al-kutub al-miṣriyya, al-Qāhira, 1952.
- Ibn 'Īsā-ar-Rumānī, 'Abū-al-Ḥasan 'Aliyy: *Kitāb ma'anī al-ḥurūf*, Taḥqīq: 'Abd-al-Faṭḥ 'Ismā'īl, Dār naḥḍa, al-Qāhira, 1973.

Muḥtār, 'Aḥmad: *al-Baḥṭ al-luġawī 'ind al-'Arab*, al-ṭab'a al-ṭāniya, 'Ālam al-kutub, al-Qāhira, 1972.

Sikirić, Šaćir - Pašić, Muhamed - Handžić, Mehmed: *Gramatika arapskog jezika*, Pe-to izdanje, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1984.

PROBLEM DEFINIRANJA I UTVRĐIVANJE SPECIFIČNIH OBILJEŽJA I ZNAČENJA NUNACIJE NA ORTOGRAFSKO-FONOLOŠKOM I MORFOLOŠKOM NIVOU RIJEČI U ARAPSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Sažetak

Fonetska realizacija nunacije karakteristika je kontekstne forme arapskog književnog jezika, a njezina ortografska specifičnost uvjetovana je nastojanjem da se izbjegne miješanje sa istom vrstom finalnog leksičkog ili gramatičkog morfema koji se, u različite svrhe, sufigira riječi, kao i razlozima jezičke ekonomičnosti.

Na fonološkom nivou i u kontekstnoj formi, nunacija je obavezan slogotvorni element, što je određeni specifikum arapskog jezika, s obzirom na njezinu ortografiju prema kojoj ona egzistira kao jedan formalno nepostojeći konsonant.

S aspekta značenja, nunaciju ne bi trebalo interpretirati kao standardnu oznaku nedeterminiranog imena, niti kao padežni nastavak. Ona je posebna vrsta dopunskog gramatičkog morfema čije je primarno značenje tropadežna deklinacija imena, a sa padežnim nastavkom izjednačen je samo formalno. Na morfološkom nivou riječi, nunacija implicira određena značenja na osnovu kojih se utvrđuju i njezine različite vrste, kao što su nunacija tropadežne deklinacije, nunacija neodređenosti, podudarnosti, zamjene, rime, obavještenja, potrebe, prekomjernosti i nepravilna nunacija.

PROBLEMS IN DEFINING AND DETERMINING SPECIFIC FEATURES AND MEANINGS OF NUNATION AT THE ORTHOGRAPHIC-PHONOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL LEVELS OF WORDS IN THE STANDARD ARABIC LANGUAGE

Summary

Phonetic realisation of nunation is a characteristic of the context form of the Standard Arabic Language, and its orthographic specificity is conditioned by the endeavour to escape the mixing with the same type of the final lexical or grammatical morpheme which is, for various purposes, suffixed to a word, and for the purposes of linguistic economy.

At the phonological level and in the context form, nunation is an obligatory syllable-forming element as a specificity of the Arabic language with respect to its orthography according to which it exists as one formally nonexistent consonant.

From the aspect of meaning, nunation should not be interpreted as a standard mark of a non-definite name or as a case ending. It is a particular type of supplementary grammatical morpheme whose primary meaning is a three-case declension of a name, and it is only in form analogous to a case ending. At the morphological level of the word, nunation implies certain meanings on the basis of which its various types are defined, such as nunation of the three-case declension, of indefiniteness, correspondence, replacement, rhyme, information, need, excessiveness and the irregular nunation.